

Baba Jaga u romanu Dubravke Ugrešić

Komić, Ines

Master's thesis / Diplomski rad

2013

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:845156>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-21**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij Hrvatski jezik i književnost – Engleski jezik i književnost

Ines Komić

Baba Jaga u romanu Dubravke Ugrešić

Diplomski rad

Mentor: prof. dr.sc. Ružica Pšihistal

Osijek, 2013.

SAŽETAK

Baba je Jaga mitski lik poznat iz narodnih bajki već stotinama godina. Postoje razne inačice njezinoga imena, a poznata je u bajkama diljem svijeta. U nekim bajkama pomaže, u nekima odmaže, u nekima zadaje zadatke, a uvijek je majka svih majki, žena i moćnica. Živi u kolibi, duboko u šumi u svojoj izbi koja je na kokošjim nogama, kreće se pomoću stupe, neugledna je, svi je se boje. Ima kanibalska obilježja, jede malu djecu i prijetnja je svima. Njezino ime označava najprije baku, a zatim i ženu i staricu. *Baba Jaga je snijela jaje*, roman hrvatske književnice Dubravke Ugrešić, nadahnut je mitskom matricom o Babi Jagi. Prvi je dio romana autobiografski, u drugom se dijelu pripovijeda o tri starice koje idu na odmor, a treći donosi praktični „priručnik“ o Babi Jagi.

U ovome se radu istražuje motivski inventar priče o Babi Jagi; starost, ptica, jaje, lutka, strah, kako u odnosu na izvorni folklorni kontekst, tako i u odnosu na njihovo funkcionalno mjesto u romanu Dubravke Ugrešić s posebnim osvrtom na pripovijedne strategije kojima se Baba Jaga pretvara u žrtvu starosti i tužne senilnosti. Kroz reciklažu preuzetih motiva iz bajke autorica otvara pitanje suvremenih „mitova“ o ženi, muškarcu i kultu mladosti.

Ključne riječi: Dubravka Ugrešić, Baba Jaga, mit, jaje, starost

Sadržaj

1. Uvod	5
2. Dubravka Ugrešić – život i djelo.....	6
3. Tko je zapravo Baba Jaga?.....	8
3.1. Lik Babe Jage.....	8
3.2. Narativna uloga Babe Jage.....	9
3.3. Jedinствена Baba Jaga.....	12
3.4. Ime Babe Jage.....	13
3.5. Baba Jaga kao vještica (u bajkama i izvan njih).....	15
4. Roman o Babi Jagi.....	19
4.1. Žanrovska hibridnost teksta.....	19
4.2. Struktura romana.....	19
4.3. Kronotop priče.....	22
4.3.1. Vrijeme.....	22
4.3.2. Prostor – šuma i koliba.....	22
5. Znakovni jezik priče o Babi Jagi.....	23
5.1. Atributi.....	23
5.2. Kukla.....	25
5.3. Lutke.....	26
5.4. Stupa.....	29
5.5. Kanibalizam.....	30

5.6. Lokalnost, zadatak, toplice.....	31
5.7. Stopala, noge i kandže.....	32
5.8. Jaje.....	33
5.9. Ptice.....	37
6. Baba Jaga iz feminističkog motrišta.....	39
6.1. Muški likovi.....	39
6.2. Starost.....	40
7. Zaključak.....	43
8. Literatura.....	44

1. Uvod

Dubravka je Ugrešić hrvatska spisateljica; smatra se najuspješnijom i najprevođenijom hrvatskom književnicom. Objavila je mnoga djela; kako dječje romane, tako i romane za odrasle te zbirke ogleđa. Djela su joj prevedena na više od dvadeset jezika, a dobitnicom je nekoliko europskih književnih nagrada. Djelo *Baba Jaga je snijela jaje* napisala je na poziv škotskog nakladnika *Canongate* čija je ideja bila dati slobodu piscima da na nov način obrade već postojeće mitove prema vlastitom izboru. Ugrešić je mudro izabrala Babu Jagu.

Baba je Jaga poznata kao vještica, majka, starica, dobar lik, zao lik, pomagačica, a u ovom se djelu pojavljuje iz sjene. Naime, roman *Baba Jaga je snijela jaje* ima tri dijela koji, svaki na svoj način, govore o Babi Jagi. Prvi je dio autobiografski, drugi je dio priča o tri starice koje idu na odmor u *welness centar*, a treći je dio priručnik za ulazak u svijet *babologije*. Kroz sva se tri dijela provlači Baba Jaga, a ovaj će rad pokušati otkriti kako i zašto. Obradivat će se sam lik Babe Jage – samo ime, nastanak, njezina narativna uloga, njezina jedinstvenost, njezina pojavnost u bajkama i izvan njih. Nadalje, bit će obrađeni razni motivi poput lutke, starosti, jajeta, stupe, kanibalizma, kolibe, kandži. Svi će ti motivi, uz svoje mitološko objašnjenje, biti povezani s djelom *Baba Jaga je snijela jaje*. Pokušat će se objasniti zašto se baš ti motivi nalaze u djelu, kakve veze s djelom ima Baba Jaga i kakvo je to jaje ona snijela.

2. Dubravka Ugrešić – život i djelo

Dubravka je Ugrešić današnjim mladim generacijama većinom nepoznanica dok stariji većinom znaju kako je ona duhovita, ironična i kritična spisateljica. Sami naslovi njezinih djela poput *Ministarstvo boli*, *Baba Jaga je snijela jaje* ili *Forsiranje romana – reke* odaju kako je to autorica kojoj je polje rada vrlo široko i kako se mnogo toga krije iza samih naslova. Naslovi zovu na čitanje, a sama je knjiga, čim je otvorena, kao rijeka kojom bujaju informacije. Zanimljivo je spomenuti kako je Dubravka Ugrešić jedna od rijetkih autorica koja ima svoju mrežnu stranicu. To se može pripisati njezinom životu u inozemstvu, praćenju svjetskih trendova i želji za što što boljim probijanjem na svjetsko tržište. Nadalje, zanimljivo je napomenuti kako je njezina mrežna stranica isključivo na engleskom jeziku. Ipak, knjige na hrvatskom jeziku imaju poseban „ogranak“ na stranici. Stranica je isključivo poslovnog sadržaja, točnije govori o njezinoj spisateljskoj i profesorskoj karijeri, a ništa o njezinom privatnom životu. Što je tomu razlog ostat će njezina tajna. Vrlo je intrigantna i moguće istinita njezina predodžba o budućnosti i literaturi. Naime, književnica se pita hoće li uopće postojati knjige. Nudi mogućnost da umjesto knjiga postoje književne mrežne stranice koje će postojati kako bi svjedočile postojanju pisaca. Postojat će citati koji će svjedočiti da su nekada postojali cjeloviti tekstovi. Umjesto čitatelja postojat će putnici internetom koji će povremeno stati i pročitati pokoji citat. Pitanje koje postavlja je hoće li ti čitatelji citate čitati kao što mi danas čitamo upute za mašinu za pranje rublja – kao hijeroglif? Ili možda kao ostatke čudne komunikacije koja je nešto značila u prošlosti i nazivala se književnošću?¹

Dubravka je Ugrešić rođena 27. ožujka 1949. godine u Kutini i jedna je od najpoznatijih hrvatskih književnica. Hrvatski ju krugovi smatraju najuspješnijom i najprevođenijom hrvatskom književnicom. Ipak, autorica sama tu „titulu“ ne prihvaća i odbila je ući u Društvo hrvatskih književnika. Dubravku Ugrešić nazivaju „disidenticom“² koja se na ironičan i kritičan način bavi ženskim temama. Kada ju nazivaju predstavnicom ženskog pisma ona to naziva šovinizmom.³ Govori kako žene koje pišu uopće ne treba trpati u isti koš jer se to ne radi ni s muškarcima.

¹ slobodan prijevod, <http://www.dubravkaugresic.com/> (6.listopada 2013.)

² Jelena Svirčić, *Baba Jaga je snijela jaje* <http://www.h-alter.org/vijesti/kultura/baba-jaga-je-snijela-jaje#hot> (6.listopada 2013.)

³ isto

Uvjerenja je kako popularizacija ženskih spisateljica može značiti afirmaciju patrijarhalnog ženskog mišljenja. Tvrdi kako je vrijeme da ljudi u Kinezu na ulici vide ljudsku individuu, a ne Kineza, isto kao što je potrebno moći razdvojiti spisateljice koje imaju različite književne ukuse, različitu kulturnu pozadinu te različito pismo.⁴ Kada se Jugoslavija raspala, zamjerila se mnogima budući da nije bila oduševljena Tuđmanovom Hrvatskom⁵ te nije pristajala na sigurnost konformističkog nacionalizma.⁶ Danas živi u Amsterdamu, ponekad predaje na raznim europskim i američkim sveučilištima te predano piše.

Najpoznatija je po kratkom romanu *Štefica Cvek u raljama života* čiji se glavni lik danas vrlo često uspoređuje s likom Bridget Jones. Ugrešić teži stalnom propitivanju prirode pisanja i književnosti, piše o popularnim temama, o tabu temama, propituje identitet. Bavi se prijevodima s ruskoga, piše scenarije za film i televiziju. Na njezinoj se stranici može vidjeti kako su njezine knjige prevedene na gotovo sve europske jezike i nagrađivane mnogim međunarodnim nagradama. Njezin je odlazak u Berlin označen kao emigrantski i disidentski, a za nju je zapravo bio početak stvaralačkog uspjeha u inozemstvu jer je počela surađivati s njemačkim nakladnicima i novinarima. Ono što dokazuje da netko uistinu jest širokopojan književnik jest književnost i za djecu i odrasle. Upravo je Ugrešić svoj put započela kao spisateljica dječjih romana *Mali plamen* (1971.) i *Filip i sreća* (1976.). Nadalje su njezina djela *Poza za prozu* (1978.), *Nova ruska proza* (studija, 1980.), *Štefica Cvek u raljama života* (1981.), *Život je bajka* (1983.), *Forsiranje romana – reke* (1988.), *Kućni duhovi* (1988.), *Pljuska u ruci* (1989.), *Američki fikcionar* (1993.), *Kultura laži* (1996.), *Muzej bezuvjetne predaje* (1998.), *Zabranjeno čitanje* (2001.), *Ministarstvo boli* (2004.), *Nikog nema doma* (2005.), *Baba Jaga je snijela jaje* (2008.).

⁴ Jelena Svirčić, *Baba Jaga je snijela jaje* <http://www.h-alter.org/vijesti/kultura/baba-jaga-je-snijela-jaje#hot> (6.listopada 2013.)

⁵ Gordan Duhaček, *Baba Jaga je snijela Jaje – Dubravka Ugrešić* http://www.dnevnikulturni.info/recenzije/knjizevnost/1679/baba_jaga_je_snijela_jaje_-_dubravka_ugresic/ (6. listopada 2013.)

⁶ Jelena Svirčić, *Baba Jaga je snijela jaje* <http://www.h-alter.org/vijesti/kultura/baba-jaga-je-snijela-jaje#hot> (6.listopada 2013.)

3. Tko je zapravo Baba Jaga?

3.1. Lik Babe Jage

Priče se o Babi Jagi pričaju najmanje dvjesto godina, a u tih dvjesto godina lik Babe Jage ostaje poprilično stabilan što dokazuje kako su istočnoslavenska tradicija i kultura poprilično konzervativne.⁷ Baba se Jaga prvi puta spominje u davnom osamnaestom stoljeću, a spominje ju Mikhail V. Lomonosov kada govori o ruskoj gramatici. Zanimljivo je kako je već tada Baba Jaga bila jedinstvena. Naime, Lomonosov je pravio tablicu rimskih i ruskih/slavenskih božanstava, a Baba Jaga kao rusko/slavensko božanstvo nije imala ekvivalent u smislu rimskog božanstva.⁸ Neosporno je da je Baba Jaga izrasla na mitološkom tlu, a kao lik se formirala u ruskim narodnim bajkama od osamnaestog do dvadesetog stoljeća.⁹ Najranije interpretacije Babu Jagu predstavljaju kao slavensku pagansku božicu. Spominje ju Mikhail Chulkov u svom rječniku ruskih praznovjerja iz 1782. godine.¹⁰ Mitolog Aleksandar Afanasjev Babu Jagu interpretira kao personifikaciju olujnog oblaka, a po Evelu Gaspariniju ona je lunarna vještica.¹¹ Wilkinson prvi puta spominje Babu Jagu pri usporedbi s Besmrtnim Koščejom koji je jedini pravi i istinski suparnik Babe Jage. U šumama sjeveroistočnog Sibira lovci grade drvene kućice koje se zovu *labaz* ili *čamja*. Labazi se postavljaju na visoke drvene stupove (slične kokošjim nogama na kojima stoji Baba Jagina izba) kako do njih ne bi doprijeli miševi. Tu lovci odlažu zalihe hrane, alat i sve potrepštine. Labazi su stražnjom stranom okrenuti prema šumi, a prednjom prema putniku. Slične su kultne izbice postavljane na određenim ritualnim mjestima, a u njih su stavljane *itarm* – lutke. Te su lutke zauzimale cijeli prostor i upravo od tuda opis Babe Jage koja svojim tijekom zauzima cijeli prostor. Jaga ili jaguška je i naziv za krznenu odjeću koju nose žene u sjeveroistočnom Sibiru. Arkadij Zelenin razrađuje tezu da je Zlatna baba bila božanstvo onih sjevernosibirskih naroda koji su se opirali kristijanizaciji.

⁷ Slobodan prijevod, Andreas Johns, Baba Yaga: The ambiguous Mother and Witch of Russian folk tale, str. 5. <http://books.google.hr/books> (8.listopada 2013.)

⁸ isto, str. 16. (21.listopada 2013.)

⁹ Dubravka Ugrešić: *Baba Jaga je snijela Jaje*, Biblioteka Mitovi, Zagreb, 2008., str. 237.

¹⁰ Slobodan prijevod, Andreas Johns, Baba Yaga: The ambiguous Mother and Witch of Russian folk tale, str. 12. <http://books.google.hr/books> (21.listopada 2013.)

¹¹ isto

Kasnije se legenda o Zlatnoj babi, zahvaljujući vojnicima, putnicima i misionarima, oživjela i proširila diljem slavenskih folklornih tradicija i u bajkama postala poznata kao priča o Babi Jagi.¹²

3.2. Narativna uloga Babe Jage

Baba Jaga ima vrlo važnu ulogu u gotovo svim starim mitovima i legendama; pogotovo ruskim pa se tako pojavljuje u poglavlju koje govori o slavenskoj mitologiji. U mitu o careviću Ivanu kojem je besmrtni Koščej ukrao ženu gotovo da ima presudnu ulogu. Naime, kada Koščej pobjegne s Ivanovom suprugom Marijom na svojem brzom konju, Ivan saznaje da samo jedna osoba ima jednako brze konje, a to je vještica Baba Jaga. Carević je odjurio vještici, a na putu susreće i pticu (što će biti važan detalj u kasnijoj analizi). Nadalje, ptica moli Ivana da joj poštedi jaja što on i čini, a kasnije mu pomaže čuvati konje Babe Jage. Ivan je Babi Jagi čuvao konje tri dana, a treće joj je noći ukrao konja kojim je došao do Marije. Naravno, kako to biva sa svim mitovima, legendama i bajkama, i ovaj mit ima drugu verziju. Koščej otima Ivana i Marija ga ide spasiti. Marija također saznaje da Baba Jaga ima čarobnog konja, odlazi njenoj kući, gdje joj Baba Jaga obećaje nagradu ako joj bude čuvala konje tri dana. Marija krade konja i spašava Ivana. Bitno je zamijetiti kako je u obje verzije Baba Jaga ta koja ima moć.¹³ Pod naslovom „Legende o vještici“ prva koja je opisana jest Baba Jaga. Vještice su opisane kao zlokobne žene koje žive u šumama i vrebaju nevine ljude te narušavaju obiteljske odnose i društveni red. Baba je Jaga predstavljena kao najpoznatija od tih zlih likova. Vještica je koja se pojavljuje u ruskim legendama, a ime joj se razlikuje ovisno o kraju u kojem se legenda priča. Glad je Babe Jage za dječjim mesom ogromna, ali većinom biva nadmudrena. Baba je Jaga naborana starica koja ima golem nos, sjedi na drvenoj klupi ili se grije pokraj ognjišta, grudi joj vise i jedna joj je noga koščana. Narav joj je hirovita, a voli krasti i jesti djecu. Vrlo je zanimljiva ilustracija Babe Jage u kojoj je prikazana kako je aktivna noću u šumi koja sličići i na močvaru, namrgođenog je lica, duge sijede kose, obučena je u dugu šarenu halju, a lice joj je više muško nego žensko. Jedino što se na licu ističe jesu nos i bore. Ukoliko se malo bolje pogleda Baba Jaga ima i kozju bradicu. Opisana je kao zla stara vještica koja se skriva među stablima i zaskače nevine žrtve. U nekim je mitovima Baba Jaga pogledom ljude pretvarala u kamen i nosila ih svojoj kući kako bi ih tamo odkamenila i pojela. Od ostataka je kostiju gradila strašnu

¹² Dubravka Ugrešić: *Baba Jaga je snijela Jaje*, Biblioteka Mitovi, Zagreb, 2008., str. 275.

¹³ Philip Wilkinson: *Mitovi i legende, slikovni vodič kroz njihovo značenje*, Profil, 2012., str. 132. – 133.

ukletu kuću koja je plašila ljude, a dječje je lubanje koristila kao svjetiljke na ogradi. Naziva ju se zlom i sebičnom osvetnicom, a ponekad i pomoćnicom i darovateljicom. Baba Jagina se kuća naziva kućom strave jer stoji na paru kokošnjih nogu pomoću kojih se na njezinu zapovijed kuća može kretati i loviti ljude. Neke legende govore kako je Baba Jaga ljudima mogla ispunjavati želje ako bi joj dali ruže, a većina legendi ipak upućuje na to da joj je vrlo teško vjerovati.

U svakoj je legendi o Babi Jagi ona bila ta koja je željela i nanosila drugima zlo. Mlada je djevojka Vasilisa imala bolesnu majku koja joj je darovala lutku koja bi ju savjetovala kada bi je nahranila. Vasilisa je živjela s ocem, polusestrama i maćehom koja ju je jedan dan natjerala da ide Babi Jagi po svijeće za njihov dom. Po dolasku je Baba Jaga Vasilisi zadavala nemoguće zadatke, ali ih je Vasilisa sve uspješno izvršila uz pomoć lutke. Vasilisa je dobivala nove zadatke u nedogled, a onda je odlučila uzeti plamteću lubanju s ograde i pobjeći. Još je jedna djevojka Marjasa išla Babi Jagi kako bi joj ova posudila iglu i konac. Naravno, vještica ju je htjela zatočiti, a Marjasa je zamolila mačku da joj pokaže put natrag. Baba Jaga je imala i crnu mačku prema kojoj se također loše ponašala pa je mačka pomogla Marjasi rekavši joj da mora pobjeći s krpom i češljem. Kada je Marjasa čula da ju vještica sustiže na tlo je bacila krpu koja se pretvorila u rijeku te češalj koji se pretvorio u šumu i na taj je način zaustavila Babu Jagu. Budući da je Baba Jaga imala jedan bat nije mogla dovoljno brzo veslati. Ilustracija koja prikazuje Babu Jagu ponovno je zanimljiva budući da ju prikazuje s trakom na glavi, kraćom kosom i bez kozje bradice.¹⁴

Levshin je želio prikazati najsavršenije zlo, a po njemu je to Baba Jaga koja je nastala kada je vrag skuhao dvanaest zločestih žena u kotlu, a iz te je mješavine izašla Baba Jaga – najsavršenije zlo.¹⁵ Glazbenu je počast Babi Jagi odao Mussorgsky svojim *Slikama s izložbe* i dijelom koji se naziva *Koliba na pilećim nogama*.¹⁶

¹⁴ Philip Wilkinson: *Mitovi i legende, slikovni vodič kroz njihovo značenje*, Profil, 2012., str. 134. – 135.

¹⁵ Slobodan prijevod, Andreas Johns, Baba Yaga: The ambiguous Mother and Witch of Russian folk tale, str. 13. <http://books.google.hr/books> (21.listopada 2013.)

¹⁶ isto, str. 13. (15.listopada 2013.)

Baba je Jaga „jedinstven oralno-tekstualan patchwork sastavljen iz raznovrsnih folklornih i mitološko – ruralnih tradicija.“¹⁷ Te su tradicije šamanizam, totemizam, animizam, a njezin se status, funkcija, moć, znanje, uloga i ovlasti mijenjaju od bajke do bajke, ovisno o folklornoj zoni i pripovjedaču. Mnogo je interpretacija porijekla Babe Jage; neki misle da je bila Majka Zemlja, velika boginja; neki misle da je bila slavenska božica smrti, treći misle da je bila gospodarica ptica (upravo zbog toga i ima noge i dugi nos – kljun). Smatra se i da je s vremenom evoluirala u androgina, zatim u boginju ptica i zmija, onda u antropomorfno biće, a onda je na kraju dobila i ženska obilježja.¹⁸ Pojavljuje se i kao prelja i tkalja, a to je uloga koja ima vlast nad ljudskim sudbinama, kao ratnica koja spava s mačem iznad glave i bori se s vitezovima. Ponekad može okamenjivati, ponekad upravljati prirodnim silama. Baba se Jaga pojavljuje i kao pomoćnica, i kao osvetnica, i kao stražarica između dvaju svijetova, i kao prepreka, i kao darovateljica, a najčešće kao zla starica.¹⁹

Andreas Johns već u samom naslovu svoje knjige *The Ambiguous Mother and Witch of Russian folk tale* Babu Jagu naziva dvosmislenom, nejasnom majkom ruske narodne priče. Knjiga se nalazi u mrežnom izdanju *Google books* gdje uvijek postoji osvrt na svaku knjigu, a prva rečenica ostvrta na ovu knjigu uistinu je zanimljiva. Kaže kako je zanimljiva i vrvi informacijama, ali nije za širu čitalačku publiku.²⁰ Možda upravo jedan takav osvrt opravdava tvrdnju s početka rada kako mladi danas ne čitaju pa tako nisu čuli ni za Dubravku Ugrešić, a neki čak ni za Babu Jagu. Možda su čuli za Baba Rogu, a tu svaka veza s bajkama i babama prestaje, a poveznica između Jage i Roge ne postoji.

Propp navodi kako zaplet u bajci obično sadrži nekakvu nevolju i odlazak junaka iz kuće, a iz te se nevolje valja izbaviti pomoću nekakvog čarobnog sredstva.²¹ Upravo to svi junaci rade, a Baba Jaga je ta koja ima određeno čarobno sredstvo. Kao što Propp i navodi, glavni je darivatelj vještica, a

¹⁷ Dubravka Ugrešić: *Baba Jaga je snijela Jaje*, Biblioteka Mitovi, Zagreb, 2008., str. 236.

¹⁸ isto, str. 236.

¹⁹ isto, str. 237.

²⁰ Slobodan prijevod, Andreas Johns, *Baba Yaga: The ambiguous Mother and Witch of Russian folk tale*, str. 1. <http://books.google.hr/books> (8.listopada 2013.)

²¹ Vladimir Propp: *Historijski korjeni bajke*, Sarajevo: Svjetlost, 1990, str. 85.

tipična se vještica naziva naprosto staricom ili bakom.²² Već je zaključeno kako je Baba Jaga vještica. Ipak, postoje razni tipovi vještica, a razne bajke, razni mitovi i razne legende imaju različite inačice vještice koje se ne moraju međusobno podudarati i spajati u jedinstveni oblik. Propp navodi više tipova vještica: vještica – darivateljica je ona kojoj junak dolazi, od nje dobiva konja ili neke druge bogate darove; zatim vještica – otmičarka koja otima djecu i pokušava ih ispeći te vještica – ratnica koja dolijeće u kolibu k junacima.²³ Baba Jaga definitivno ne pripada samo jednom tipu, ona je u istom trenutku darivateljica i otmičarka. Daruje samo nakon ispunjenja mnogih zadataka, a najradije bi otela i zadržala sve koji dođu k njoj. Vrlo je bitna Proppova tvrdnja kako „vještica može imati neku vezu s carstvom mrtvih“²⁴ budući da je Baba Jaga uvijek, bilo direktno ili indirektno, odgovorna za nečiju smrt.

3.3. Jedinstvena Baba Jaga

Sve do sada navedeno jasno implicira kako je Baba Jaga najznačajniji i najviše spominjani lik u istočnoeuropskim narodnim pričama i predajama. Oni koji pričaju priču najčešće ju identificiraju kao vješticu, no ipak ju pojam *vještica* ne opisuje u njenom punom značenju, kompleksnosti i bogatstvu. Na sam spomen Babe Jage prototipno se zamišlja kako ona živi u šumi, u kolibi koja ili stoji ili se okreće na pilećim ili kokošnjim nogama, možda na guščjim nogama i ovnovim rogovima, a možda na vretenu. Svi koji ju dođu posjetiti koriste klasične izraze kako bi mogli ući unutra (*Kolibo! Kolibo! Okreni se leđima prema šumi, a ulazom prema meni!*). Kao što je već prije spomenuto opisuju se grudi, nos, način na koji leži ili sjedi. Zanimljivo je dodati kako Baba Jaga uvijek leti na metli kojom skriva svoje tragove. Već je rečeno kako Baba Jaga ima koštanu nogu, a poznata je i pod nazivom „Baba Jaga koštana noga“. Ponekad je ta noga napravljena od gline, željeza, zlata ili čak čelika.²⁵ Mnogi ju znanstvenici uspoređuju sa sličnim likovima iz drugih kultura, ali Baba Jaga je posebna po svojoj kombinaciji osobnosti i funkcija koje obavlja. Jedinstvena je u svijetu svih vještica svjetske folkloristike. Iako narodne priče sve više izumiru (na čemu bi ozbiljno trebalo

²² Vladimir Propp: Historijski korjeni bajke, Sarajevo: Svjetlost, 1990, str. 86.

²³ isto

²⁴ isto

²⁵ Slobodan prijevod, Andreas Johns, Baba Yaga: *The ambiguous Mother and Witch of Russian folk tale*, str. 2. <http://books.google.hr/books> (8.listopada 2013.)

poraditi op.a.), lik je Babe Jage utkan u knjige i film te se može sa sigurnošću tvrditi da će njezin lik živjeti vječno. Mnogo je tu pripomogla i Dubravka Ugrešić, hrvatska književnica. Najpoznatiji je prikaz Babe Jage u literaturi onaj Aleksandra Puškina u *Ruslanu i Ljudmili*. Već poznatom opisu kolibe, Puškin dodaje da koliba nema ni prozore ni vrata, a govori i kako se njezina stupa sama kreće, ne mora se pogurivati štapom. Johns navodi kako Baba Jaga nije dovoljno istražena, a upravo je njezina nejasna i višesmislena uloga razlog toj neistraženosti. Većina se likova, iz narodnih priča, bajki, predaja i legendi, uvijek jednako ponaša prema junaku – ili mu pomaže ili mu odmaže. Već je utvrđeno kako to kod Babe Jage nije slučaj i očito tu leži ključ nemogućnosti krajnje interpretacije.²⁶ Baba Jagine se jedinstvene karakteristike i ponašanje pripisuju njezinom pradavnom porijeklu ili običajima iz davne prošlosti, a različiti se prikazi Babe Jage pripisuju različitim povijesnim razdobljima, reflektirajući jedinstvene karakteristike iz pradavne prošlosti i dodavajući razne dodatke sukladne onom povijesnom razdoblju u kojem je pričana Baba Jagina priča.

Neosporno je da su ljudski folklor i usmena predaja bili odraz onoga što su ljudi određenog doba mislili i radili. Prema Jakobsonu i Bogatyrevu i folklor funkcionira baš kao i jezik. Svaka osoba može smisliti priču, bajku, legendu, ali ako ta priča, bajka ili legenda ne prođe tzv. ispit prolaznosti u narodu bit će zaboravljena.²⁷ Folklor definitivno daje uvid u to kako su ljudi razmišljali, što su radili i kako su se ponašali. Da Baba Jaga nije imala masovnu prihvaćenost, sigurno se ne bi održala tijekom cijelog dvadesetog stoljeća.

3.4. Ime Babe Jage

Različite su varijacije porijekla i nastanka imena Babe Jage. *Baba* u slavenskim jezicima ponajprije znači *baka* (majčina ili očeva majka), a zatim i svaka stara *žena*, *starica*. Ruski kolokvijalni jezik *babom* označava i *žensku*. Riječ *baba* ima indoeuropske korjene, a u staroruskom je označavala *babicu* – *primalju*, *čarobnicu* ili *gataru*.²⁸ *Baba* je, u suvremenom jeziku, također pogrdan naziv za

²⁶ Slobodan prijevod, Andreas Johns, *Baba Yaga: The ambiguous Mother and Witch of Russian folk tale*, str. 3. <http://books.google.hr/books> (8.listopada 2013.)

²⁷ isto, str. 6. (12.listopada 2013.)

²⁸ isto, str. 9. (12.listopada 2013.)

mušku ili žensku osobu koja voli pričati o drugima, tzv. *baba tračara*.²⁹ U određenim slavenskim jezicima i dijalektima riječi proizašle iz riječi *baba* označavaju leptira, različite vrste gljiva, torti, krušaka. Određeni vrhovi planina također u sebi nose riječ *baba*.³⁰ *Babica* je primalja, a od tu dolazi i riječ *babinje* koja označava vrijeme nakon porođaja.³¹ Ženski se demoni često nazivaju babama; tako recimo postoji baba Srijeda koja nadzire tkalačke poslove i zabranjuje ženama da se njima bave srijedom, zatim Bijela baba koja je vodeni demon ili Banjska baba čiji duh živi u banji. Baba se pojavljuje i u imenima mnogih bolesti; baba Šarka je u Bugarskoj narodno ime za ospice, a bolest donose i Baba Drusla i Baba Pisanka.³² Često se baba povezuje s pučkim shvaćanjem vremena pa je tako Baba Marta antropomorfiziran mjesec ožujak. U slavenskom se folkloru babom imenuju astronomski i meterološki pojmovi poput Babe Mjesečine koja je ime za *mjesečinu* ili Babe Gale koja je ime za *mjesec*.³³

Svašta se naziva babom, a mnogo je i izreka i kolokvijalnih izraza u kojima se koristi riječ *baba*. Bابلje je ljeto kolokvijalan izraz za dugu i toplu jesen. Poznati su frazemi i poslovice: *Prošla baba s kolačima; Što se babi snilo, to joj se i htilo; Trla baba lan da joj prođe dan; Mnogo baba, kilavo dijete*.³⁴ Zanimljiva je i izreka koja se može povezati s djelom Dubravke Ugrešić, a ta je *Nema džabe ni kod stare babe*, koja govori kako i bake ili babe iako su stare i već nemoćne, neće učiniti nešto (ili dati nekakav savjet) bez da dobiju nešto za uzvrat.

Slavenski je svijet, kao što se može zaključiti, prepun svakojakih baba. Lako je zaključiti kako je velika većina njih ružna i diskriminirana, a bitno je naglasiti kako su sve te poslovice, izreke i vjerovanja izmislili djedovi.³⁵ Već je bilo mnogo govora o Babi Jagi, no ipak treba još nešto reći o

²⁹ Dubravka Ugrešić: *Baba Jaga je snijela Jaje*, Biblioteka Mitovi, Zagreb, 2008., str. 233.

³⁰ Slobodan prijevod, Andreas Johns, *Baba Yaga: The ambiguous Mother and Witch of Russian folk tale*, str. 9. <http://books.google.hr/books> (12.listopada 2013.)

³¹ Dubravka Ugrešić: *Baba Jaga je snijela Jaje*, Biblioteka Mitovi, Zagreb, 2008., str. 233.

³² isto

³³ isto, str. 234.

³⁴ isto, str .234.

³⁵ isto., str. 235.

samom porijeklu njenog imena te spomenuti još neke značajke. Postoji mnogo verzija imena Baba Jaga; baba-iga, baba – ljaga, baba – ljagba, baba – oga, egibiha, bauška jagišnja, jaga – bura, egibišna, egišna, jagaja – baba,³⁶ jaga – babica, aga – gnjišna, babka – Jaga, ježibaba, a spominje se i ime Jagarnuška kao ime kćeri Babe Jage. Neke verzije imena koriste pridjev *buri* što označava sivo – smeđu ili sivo – crvenu boju. Zanimljivo je spomenuti moravsku verziju imena ördögbaba, a u mađarskom *ördög* označava zlo, demonsko.³⁷ Nije sigurno odakle dolazi samo ime *Jaga*, a postoji više opredjeljenja. Ime može vući korjene od, kako autor navodi, srpsko – hrvatskog *jeza*, zatim od slovenskog *jeza* (što znači ljutnja), od staročeškog *jězě* (što znači vještica), od poljskog *jězda* (što također znači vještica). Nadalje, može biti da potječe i od mongolskog *eke* (što znači majka), što odgovara turskoj riječi *ekä* (označava stariju sestru, strinu). Mnogo je etimoloških nagađanja o samom imenu Babe Jage, ali u svakom je od tih nagađanja Baba Jaga starija i mudrija žena.

3.5. Baba Jaga kao vještica (u bajkama i izvan njih)

Baba je Jaga naglog i nepredivog karaktera, a istraživači su vrlo oprezni u definiranju njezinog statusa. Već je rečeno kako ju jedni smatraju samo slavenskom vješticom dok joj drugi daju složenu i individualiziranu ulogu unutar slavenskog demonološkoga (ili mitološkoga?) sistema. Vještice su inače stare žene đavolskog duha, a vještica je svaka ona žena koja u sebi ima taj duh. Taj duh u snu iz nje izlazi i pretvara se u leptira, kokoš ili puru, leti po kućama, jede ljude, a osobito malu djecu. Ako pronade odraslu osobu kako spava, udari ju šipkom po lijevom dijelu poprsja, poprsje se otvori, vještica izvadi srce i pojede ga, a poprsje onda ponovno straste. Vještica ima tu moć da može odrediti hoće li ljudi umrijeti ili živjeti, a ako će živjeti ona im određuje koliko će živjeti i kakvom će smrću umrijeti. Vještice su mnogo puta nazivane imenima koja služe kao sinonimi kako bi zaštitili djecu.³⁸ Često su se bajke (u kojima su se spominjale vještice i pričale djeci) na prvi pogled činile naivnima, jednostavnima i izravnima, ali bliže je istraživanje otkrivalo raznovrsnost poruka i značenja. Na samoj površini bajke možda i imaju didaktičku funkciju, ali one se bave pitanjima koja muče mnoge ljude. One daju „odgovor“ na probleme u obitelji, konflikte općenito, istospolne

³⁶ isto, str. 236.

³⁷ Slobodan prijevod, Andreas Johns, *Baba Yaga: The ambiguous Mother and Witch of Russian folk tale*, str. 9. <http://books.google.hr/books> (21 listopada 2013.)

³⁸ Dubravka Ugrešić: *Baba Jaga je snijela Jaje*, Biblioteka Mitovi, Zagreb, 2008., str. 239.

brakove, problem incesta, a svi su ti odgovori dani u obliku simbola, jezikom slika.³⁹ Upravo zato bajke postoje i dan danas budući da postavljaju pitanja koja su vječna i takvi se problemi nalaze u svakom vremenu. Mnogi istraživači smatraju kako su bajke samo bajke, samo fikcija i kako u njima nema ništa strano, a to zaključuju po načinu na koji pripovijedač završava priču; „To je cijela priča, ne mogu više lagati“ ili „Pa, mislim da je to sve samo priča. Sve se ovo ne bi moglo dogoditi“. Drugi se istraživači s tim baš i ne slažu budući da su istočno slavenske priče završavale drugačije. U njima se navodi kada se priča dogodila, a neki pripovjedači laganje starijih smatraju nepotrebnim i postavljaju pitanje zašto bi uopće stari ljudi lagali. Azbelev smatra kako bajke može pričati samo malen broj pripovjedača koji zna kako pričati bajku. Kada ju oni pričaju slušatelj automatski zna što je istinito, a što ne. Propp pak smatra da su upravo načini (rečenice ili fraze koje su nezavisne od same priče) na koji je pripovijedač počinjao i završavao priču imali magijsku funkciju, a u rečenici tj. formuli kojom su završavali priču tražili su nagradu za svoj performans pričanja priče.⁴⁰

Često se za vješticu ne kaže vještica nego se koriste druga imena ili fraza *ona tamo*. Vještica predstavlja nešto jako strašno, opasno, sablasno pa joj se ime ni ne izgovara. Može se ovdje napraviti zanimljiva poveznica s jednom vrlo modernom dječjom bajkom – Harry Potter. Harry je Potter dijete koje s kolegama kreće u školu čarobnjaštva. Upravo je taj svijet čarobnjaštva svijet iz kojeg potječe Baba Jaga. Tamo je sve puno vještica koje svakako izgledaju, znaju svakakve čarolije, koriste metlu kao prijevozno sredstvo. Postoje i mnogi čarobnjaci, a u šumu pored škole ne treba ići sam jer šuma skriva svakakve nevolje. U šumi je i jedna drvena koliba, ali ovaj puta pripada muškom liku. To je Hagridova koliba, a on je iznimno velik, velike brade i kose, visokog rasta, a živi sa životinjama koje nisu dopuštene kao kućni ljubimci te se koristi raznim zabranjenim čarolijama. Hagrid je čuvar – kako šume, tako i škole. Najveći je strah i trepet učenika i učitelja škole *onaj-čije-se-ime-ne-smije-izgovoriti*. Upravo se tako pred djecom naziva lord Voldemort kako se ona ne bi uplašila. Iako Harry Potter nastaje mnogo kasnije od svih legendi o Babi Jagi, određene se sličnosti još uvijek mogu ustanoviti. Izgleda da su to one sličnosti koje svaka bajka sadrži; uvijek

³⁹ Slobodan prijevod, Andreas Johns, Baba Yaga: The ambiguous Mother and Witch of Russian folk tale, str. 44 <http://books.google.hr/books> (21 listopada 2013.)

⁴⁰ isto

postoji čuvar koji je čudna rasta, uvijek postoji najgori neprijatelj čije se ime djeci ne spominje tako lako. Ipak, Baba je Jaga oboje – i čuvarica šume i najgori neprijatelj.

Vještice se, poput drugih mitoloških bića, mogu pretvoriti u nešto drugo; posjeduju sposobnost metamorfoze. Vještica se može pretvoriti u pticu, zmiju, muhu, leptira. Ipak, vještica se najčešće pretvara u crnu pticu (vranu, kokoš ili svraku).⁴¹ Ponovno je tu vidljiva poveznica s već gore spominjanim Harryjem Potterom. Profesorica je McGonagall bila vještica i imala je mogućnost pretvaranja u mačku. Zanimljivo je ovo povezati s filmom Jacquesa Tourneura *Cat People* (kojeg D. Ugrešić spominje) gdje su se žene, kada su bile obuzete ljubomorom ili srdžbom pretvarale u krvoločne divlje mačke.⁴² Također, Voldemort je postojao, a nije imao tijelo, bio je utvara. Voldemort je razumio jezik zmija, a poznato je da kada se priča o nekoj osobi koja ima loše karakteristike dosta se često kaže da je vještica ili zmija. Voldemort je imao zmiju Nagini u koju je pohranio dio svog života.

Popularno je bilo vjerovanje kako su veliki leptiri zapravo vještice i trebalo ih je baciti u vatru ili im spržiti krila, a sutradan treba vidjeti koja je baba u selu „pečena“ i po tome se zna da je ona vještica. Jedna vrsta noćnog leptira nosi ime vještica, a vjeruje se da će ženska osoba koju vještica dotakne krilima ostati neplodna. Vjerovalo se da kada vještica zaspi da joj iz usta izleti leptir ili ptica, a ako se žena okrene i leptir ili ptica se ne mogu vratiti unutra, umrijet će i vještica i životinja. Muž je ženu mogao okrenuti kako je htio pa se moglo dogoditi da muž namjerno okrene ženu tako da leptir ili ptica ne mogu ući, ali onda ipak mužu bude žao pa ju okrene kako treba, a leptir ili ptica ulete i žena oživi.⁴³ Vještice se mogu prepoznati jer im uvijek nešto strši iz glave, uvijek su razroke, lako povraćaju i ne tonu u vodi. Imaju sposobnost mijenjati svoj tjelesni obujam kako bi se mogle prilagoditi svakoj situaciji u kojoj se nađu. Vještica također ima velike brkove i dlakave noge, zlovoljna je, ima zao pogled, hoda pogurena, a oči su joj utonule u glavu. Kako je već navedeno priče se razlikuju od mjesta do mjesta pa se tako u Bosni smatra da je vještica ona koja nema dlake

⁴¹ Dubravka Ugrešić: *Baba Jaga je snijela Jaje*, Biblioteka Mitovi, Zagreb, 2008., str. 241.

⁴² isto, str. 239. - 240.

⁴³ isto

pod pazuhom ili po donjem dijeluj tijela.⁴⁴ Već je ustanovljeno kako se mitska bića (baš kao Hagrid) razlikuju od *običnog čovjeka* po tjelesnoj veličini. Vještice su ili puno manje ili puno veće. Tako se, na primjer, u Crnoj Gori vjerovalo da je *Srijeda* (već spominjana kao ona koja nadzire tkalačke poslove) ogromna žena, bujne i sijede kose te čeličnih zubi kao *Kuga* iz Šenoine *Kugine kuće*. Svaka vještica ima određeni tjelesni nedostatak, bio to višak, manjak ili asimetričnost. Hrvati su vjerovali da postoje ženski demoni bez lica; to su bile pokojnice koje dolaze podojiti svoju djecu.⁴⁵ Zanimljivo je spomenuti kako je već poznati Voldemort bio bez nosa. Vještice su bile velikih obješenih grudi; Srbi su vjerovali u postojanje divovske majke koja velikim grudima mijesi kruh, a velike dugačke grudi koje prebacuju preko ramena imaju *kuga* u Konavlima i *koljara* u Crnoj Gori. Boginje *Kušmai*, *Alavardi*, mitska *peri* te arapska *salauva* imaju isto obilježje. Ponekad vještice imaju samo jedno oko, nedostaju im nosnice na nosu ili imaju samo jednu nosnicu. Vrlo su često, kao što je već spomenuto, slijepe, a mogu biti i jednooke. Baba Jaga ima jednu nogu i slijepa je, ljude prepoznaje po mirisu.⁴⁶

Mitska se bića glasaju; zvižde, smiju se, plješću rukama, a ako im se čovjek obrati neka od njih ponavljaju čovjekove riječi u nedogled. Baba je Jaga specifična po svom tzv. kukanju odnosno puhanju „Uf, uf, uf...“. Specifično glasanje, pljeskanje rukama i ponavljanje riječi mogu se pripisati autizmu, a invalidnost, fizički nedostaci, sljepoća, teškoća pri hodanju u starosti. Vještice, iako ostare, žive jako dugo i veoma se teško rastaju sa svojom dušom, a u narodu se vjeruje da vještice čine zlo i nakon smrti. Kad vještica umre treba joj onemogućiti kretanje kako ne bi izašla iz groba i činila zlo. Ponekad se žene za koje se vjerovalo da su vještice mučilo i nakon smrti, tijela su im probijali drvenim kolcem i iglama. Baba Jaga ima oko sto godina, a u nekim se slavenskim folklornim zonama drži da je Baba Jaga „tetka svih vještica“ ili „gospodarica svih vještica“, ponekad je i „Đavolova sestra“. U nekim zemljama Baba Jaga od smrti dobiva duše pokojnika i mora ih hraniti sve dok one ne postignu određenu lakoću.⁴⁷

⁴⁴ Dubravka Ugrešić: *Baba Jaga je snijela Jaje*, Biblioteka Mitovi, Zagreb, 2008., str. 240.- 241.

⁴⁵ isto, str. 241.

⁴⁶ isto, str. 242.

⁴⁷ isto

4. Roman o Babi Jagi

4.1. Žanrovska hibridnost teksta

Roman *Baba Jaga je snijela jaje* prerađuje preko dvosmislice i svoj žanr. Rijetko tko bi taj triptih nazvao romanom iako on podržava privid romanesknog žanra. Roman je pisan tako da se svaka tema prema svom prototekstu odnosi na posve drugačiji način.⁴⁸ Postavlja se pitanje je li to bajkoviti roman ili romansirana bajka.⁴⁹ Tri se dijela razlikuju po likovima, fabulama te žanrovskoj mistifikaciji koju rabe, a svaki je od njih samo lagana imitacija vlastitog žanra. Prvi reciklira memoarno–autobiografski diskurs, drugi slični fikciji u ljubičastom koloritu, a treći nosi u sebi znanstveni diskurs budući da je zapravo katalog podataka i interpretacija prethodnih dvaju dijelova. Svaki je od ovih žanrova dopunjen fantastičnim, a fantastika je demitologizirana od strane realitike.⁵⁰ Djelo je došlo na određenu metanarativnu razinu kojom „zahvaća prostore žanra i spaja klasične obrasce romanesknog pripovjedaanja s autobiografskom intimističkom prozom, bajkom i znanstvenom raspravom“.⁵¹

4.2. Struktura romana

Dubravka je Ugrešić svoj roman izgradila u tri naizgled nepovezana dijela. Prvi je dio naslova *Pođi tamo – ne znam kako, donesi to ne znam što* autobiografski i klasičan je roman s opisima i dijalozima autorice, majke i folkloristice Abe. Iako je prvi dio poprilično kratak (tek sedamdesetak stranica) u njemu se nalazi mnoštvo kratkih pričica od kojih svaka ima svoj naslov, a sve su međusobno povezane. Drugi je dio naslova *Pitaj, samo znaj, svako pitanje ne vodi dobru* najdulji dio ovoga romana. Tri su junakinje krenule na putovanje koje traje šest dana. Svaki dan čini posebno poglavlje, a svako poglavlje ima potpoglavlja. Vrlo je bitno, a ujedno i zanimljivo, spomenuti način na koji svako poglavlje završava. Iako se radi o romanu ne treba zaboraviti kako je

⁴⁸ Andrea Ryznar: *Lutanja kroz imaginarno i diskurzivne strategije presvlačenja jednog žanra*, 2010., str. 321.

⁴⁹ isto, str. 315.

⁵⁰ Tzvetomila Pauly: *Postmoderno recikliranje fantazama u romanu Dubravke Ugrešić *Baba Jaga je snijela jaje**, 2008. str. 2.

⁵¹ Andrea Ryznar: *Lutanja kroz imaginarno i diskurzivne strategije presvlačenja jednog žanra*, 2010. str. 316.

autoričin zadatak bio oživjeti drevni mit pa ona u tom stilu završava svako potpoglavlje obraćajući se čitatelju.

„A mi? Mi idemo dalje. Dok smisao života izmiče i bježi, priča da se ispriča prije svega teži!“⁵²

„A mi? Mi idemo dalje. Zaželimo miran san Pupi, Kukli i Bebi, a mi ćemo ostati budni, da priča nam pobjegla ne bi...“⁵³

„A mi? Idemo dalje. Dok život rovare na čovjekovu štetu, priča strijelu odapinje i pogađa metu!“⁵⁴

„A mi? Mi žurimo naprijed. Dok život nam se ruga i često sveti, priča poput ptice zrakom leti!“⁵⁵

„A mi? Tja, dok životne priče smušene su i dugo traju, naša bez zastoja klizi prema kraju.“⁵⁶

„A mi? Vozimo dalje! U životu mnogo toga može se odgoditi, al' priča svoj cilj mora pogoditi!“⁵⁷

„A mi? Dok život je prepun mostova i proteza, priča je drska, ni od čeg' ne preza!“⁵⁸

„A mi? Mi smo svoj posao obavili, gorak i sladak, brz i kratak: pečeni pilići pali su s neba, vama kosti, a nama bata! Čiča miča gotova je priča. I mi smo tamo bili i vino smo pili: s Pupom iz flaše, s Kuklom iz čaše, s Bebom iz lonca; od samog početka pa sve do konca. A ako ne vjerujete, pogledajte: još nam je i sada jezik mokar!“⁵⁹

Ovoliki broj završetaka nije ovdje slučajno. Bitno je uočiti kako se autorica obraća s „mi“ shvaćajući sebe i svoje čitatelje kao jedno. Također, bitno je uvidjeti kako su svi završeci poput

⁵² Dubravka Ugrešić: *Baba Jaga je snijela Jaje*, Biblioteka Mitovi, Zagreb, 2008., str. 88.

⁵³ isto, str. 100.

⁵⁴ isto, str. 109.

⁵⁵ isto, str. 141.

⁵⁶ isto, str. 156.

⁵⁷ isto, str. 184.

⁵⁸ isto, str. 209.

⁵⁹ isto str. 221.

kratkim poslovice koje se rimuju. Zadnji završetak odaje bajkovitost cijele priče budući da je u njemu korištena poznata fraza „čiča miča gotova je priča“. Također, ovakvim šaljivim krajevima autorica razbija patetičnu atmosferu.⁶⁰

Treći je dio romana naslova *Što više znaš, brže stariš* potpuno drugačiji od prva dva, a sastoji se od dva dijela. U prvom je dijelu pismo Dr. Abe Babay, folkloristice na slavenskim studijima, upućeno uredniku. Dr. Aba Bagay pojašnjava uredniku, koji tvrdi kako o Babi Jagi nema pojma, kako je sastavila „Baba Jagu za početnike“. „Baba Jaga za početnike“ predstavlja „prolazak kroz šumu značenja, drugim riječima, prolazak kroz izvrnutu bajku“⁶¹. Vrlo je zanimljiv završetak ovog pisma kojim se još jednom potvrđuje bajkovitost ovog romana:

„Od vas tražim malo strpljivosti. Zašto? Zato što samo strpljive i uporne junake – te koji su spremni prijeći preko sedam gora i sedam mora i poderati putem tri para gvozdениh cipela – na kraju bajke očekuje nagrada. Hoće li dočekati i vas, ne znam, vaše je da saznate.“⁶²

Drugi je dio trećega dijela priručnik „Baba Jaga za početnike“ u kojem autorica sažeto i kratko pojašnjava važne motive u svijetu Baba Jage i stvara poveznice s romanom, a čitatelj mora sam otkriti srž te poveznice. Aba Bagay i sama poručuje kako je ona „posve malo otškrinula vrata, dopustila da se malo zagrebe po vršku goleme ledene sante“⁶³. Ledenom santom Aba smatra milijune i milijune žena na kojima se držao i drži ovaj svijet. Zanimljivo je ovdje spomenuti kako se i u prvom dijelu teksta pojavljuje folkloristica Aba koju autorica ne voli – što jer je folkloristica, što jer se druži s njezinom majkom. Na samom kraju Aba Bagay odaje kako pripada babljoj internacionali. Pojašnjava kako će uskoro „konvertirati svoj ljudski jezik u ptičji, usta će joj se izdužiti u kljun, prsti pretvoriti u kandže, koža će joj se osuti crnim perjem.“⁶⁴ Spominje i kako Baba Jaga spava s mačem ispod jastuka aludirajući kako svaka žena ima mač ispod jastuka.

⁶⁰ Tanja Ratković: *Baba Jaga je snijela roman*, 2009.

⁶¹ Dubravka Ugrešić: *Baba Jaga je snijela Jaje*, Biblioteka Mitovi, Zagreb, 2008., str. 229.

⁶² isto, str. 229.

⁶³ isto, str. 311.

⁶⁴ isto, str. 312.

Uredniku ostavlja jedno svoje pero kako bi ga ono podsjećalo na mač pod glavom usnulih žena. Simbolički, ovaj dio završava bijelom stranicom na kojoj je slika crnog pera.

Svakako je bitno primjetiti kako Aba Bagay – Baba Jaga čitano s kraja naprijed postoji u punoj metamorfoznoj spremi: pola žene – pola crne ptice koja kao znak svoje moći i dobre volje čitatelju daruje i pero. Ne zna se što će on njime napisati.⁶⁵

4.3. Kronotop priče

4.3.1. Vrijeme

Prvi dio romana jest opis autoričina života s majkom u zadnje tri godine. Ovdje je roman autobiografske prirode, vrijeme je jasno određeno. U drugom se dijelu romana radi o bezvremenskom bajkovitom vremenu. Zna se kako su Kukla, Beba i Pupa otišle na putovanje i dani su kronološki određeni, ali koje je to točno vrijeme nije jasno. Poznato je kako u bajkama, mitovima, legendama vrijeme nikada nije navedeno, sve se zbilo „jednom davno“, „prije tisuću godina“.

4.3.2. Prostor - šuma i koliba

Šuma je obavezno obitavalište vještice, a junak mora zaći u šumu. Šuma je crna, neprohodna, opasna, mračna i tajanstvena.⁶⁶ Šuma služi kao mreža kroz koju se ne može proći što se onda može dovesti u svezu s češljem koji bačen stvara šumu i zadržava progonitelja. Junak koji bježi ima i konja kojim može preletjeti šumu. Lako je zaključiti da Baba Jaga ponekad ima ulogu progonitelja pa onda ona sama ne može proći kroz šumu, a ponekad ima ulogu darivatelja pa je ona ta koja daruje konja kako bi junak mogao preletjeti šumu. Pri prolasku kroz šumu, kao što je već rečeno junak susreće Babu Jagu, ali prije toga vidi njezinu kuću – kolibu na kokošnjim nogama. U nekim bajkama ta se koliba vrti oko svoje osi, ali u većini ju bajki junak mora natjerati na okretanje. Junaci najčešće puhnu u kolibu i izgovore: „Kolibice, kolibice! Stani, kolibice, kako si prije stajala: pročeljem ka meni, začeljem ka šumi.“ ili „Kolibice, kolibice, okreni se prema šumi očima, a prema

⁶⁵ Tzvetomila Pauly: Postmoderno recikliranje fantazama u romanu Dubravke Ugrešić *Baba Jaga je snijela jaje*, 2008., str. 2.

⁶⁶ Vladimir Propp: *Historijski korjeni bajke*, Sarajevo: Svjetlost, 1990, str. 93.

meni vratima; neću vijek prebivati, nego noć prenoćiti. Pusti prolaznika.“⁶⁷ Junak Ivan zna da koliba treba biti okrenuta prema šumi stražnim dijelom, a prema njemu prednjim dijelom – tada kroz prozor vidi sijedu staricu. Mora da je to Baba Jaga! Zanimljivo je napomenuti kako se u kolibu i do kolibe može doći samo na jedan jedini način, a to je da se prođu ispiti i iskušanja prije samog ulaska. Djevojke u većini slučajeva znaju, odnosno upozorene su, što moraju učiniti kako bi udobrovoljile kolibu.⁶⁸ Već je spomenuto kako koliba ima kokošje noge. Vrlo često u legendama umjesto kolibe za ulazak u drugi svijet služi samo životinja pa od tuda objašnjenje zoomorfničkih obilježja kolibe.⁶⁹

5. Znakovni jezik priče o Baba Jagi

5.1. Atributi

Pri ulasku u Baba Jaginu kolibu, vještica – darovateljica već je unutra, leži na peći, klupi ili podu i zauzima cijelu kolibu. Koštana joj je noga od ugla do ugla, a nos joj je do stropa. Ipak, na umu treba imati kako je vještica sasvim prirodne veličine, a koliba je malena. U toj poziciji vještica podsjeća ili na leš u tijesnom grobu ili na osobu osuđenu na samovanje u ćeliji. Baba Jaga predstavlja mrtvaca, a vješticama je općenito svojstveno truljenje, nestajanje, mlitavo tijelo.⁷⁰ Pri zamišljanju vještice, ona uvijek nekako leti na metli i ima noge. Ovdje se pak radi o vještici koja ima koštanu nogu. Ta je koštana noga povezana s antropomorfizacijom vještice budući da prijelazni oblik životinje ka čovjeku čini upravo čovjek sa životinjskom nogom. Vještice uvijek imaju svoje ljudske noge, ali mnoge zle vile i demoni imaju životinjsku nogu baš kao i koliba s kokošnjim nogama. Budući da je vještica usko povezana sa smrću, njezinu životinjsku nogu zamjenjuje koščana noga odnosno noga kostura ili mrtvaca. Budući da vještica nikada ne hoda dovoljna joj je koštana noga, a budući da ona ili leti ili leži, izvana se ponaša kao mrtvac. Ipak, postoji Güntertova teorija koja tvrdi kako su se životinjske noge razvile iz koštanih nogu. Ta teorija nije od prevelikog značaja jer su joj dokazi poprilično klimavi. Günter, naime, tvrdi kako se iz traga noge kostura razvila koštana noga što se u

⁶⁷ Dubravka Ugrešić: *Baba Jaga je snijela Jaje*, Biblioteka Mitovi, Zagreb, 2008., str. 246.

⁶⁸ isto

⁶⁹ Vladimir Propp: *Historijski korjeni bajke*, Sarajevo: Svjetlost, 1990, str. 99.

⁷⁰ isto, str. 112.

prirodi ne može vidjeti.⁷¹ Zanimljivo je promatranje sljepoće vještice. Sljepoća ne mora nužno značiti kako je vještica slijepa iako može ukazivati na njezinu nakaznost. Sljepoća vodi do pojma nevidljivosti odnosno dovodi do zaključka kako Baba Jaga ne mora biti slijepa sama po sebi nego slijepa u odnosu na nešto, u odnosu na okolinu. Dakle, Babu Jagu, zato što je vještica, nitko ne vidi i ne primjećuje – tu je njezina sljepoća. Ipak, u mnogim bajkama o Baba Jagi ona je ili slijepa ili ju odmah oslijepi.⁷² Baba je Jaga gospodarica šume budući da joj je tamo koliba, tamo živi (ili preživa), tamo dočekuje svoje suparnike, tamo svi idu sa strahom u kostima. Šuma je njezin dom, a koliba mali kutak u kojemu ima privatnost. Baba je Jaga opisana kao žena izrazito velikih grudi, velikog nosa, izražene stražnjice. Poneke ju bajke opisuju još otvorenije pa govore i o njezinom spolnom organu.⁷³ „Sise sve do motke“; „sise preko praga“, „sise oko ruku smotane“ – sve su to opisi koji naglašavaju kako je Baba Jaga žensko. Ipak Baba je Jaga starica koja živi sama, u njezinoj okolini nema muškaraca niti se muškarci spominju u prošlosti njezinog života. Smatra ju se majkom, ali majkom šume i šumskih zvijeri; ne dovodi se ni u kakvu vezu s muškarcima. Nikada nije nazvana majkom zvijeri, ali njezina nadmoć nad njima je očita. Baba Jaga samo predstavlja utjelovljenje spolnosti, ali ne živi seksualnim tj. spolnim životom. Njezino se majčinstvo očituje kao vladavina, vladavina nad životinjama, zvijerima, šumom, a napose nad životom i smrću čovjeka.⁷⁴ Kada junak uđe u kolibu, suočen je s ogromnom Babom Jagom. Iako je zastrašen, nastupa drsko pitajući „Hajde, stara, što se dereš. Najprije napoji i nahrani, kupku pripremi, pa poslije pitaj za vijesti.“⁷⁵ Upravo se tu vidi muško - ženski odnos i stvarna uloga žene. Doista, ova magija djeluje, Baba Jaga skrušeno čini sve što se od nje traži. Ovdje je vidljiv partijarhalni odnos koji je neočekivan budući da se mladić susreće s nepoznatom Babom, a ne članicom svoje obitelji. U tom se trenutku mladić suočio s *vaginom dentatom* i ostao je živ. Već je rečeno kako Baba Jaga ne izražava seksualnost već ima ritualnu prirodu i jasnu namjeru. Baba Jaga ima inicijacijski značaj za muškarce i žene. Susret je s Babom Jagom konfrontacija s *vaginom dentatom*, majkom, bakom –

⁷¹ isto, str. 113.

⁷² Vladimir Propp: Historijski korjени bajke, Sarajevo: Svjetlost, 1990, str. 116.

⁷³ isto, str. 120.

⁷⁴ isto, str. 123.

⁷⁵ Dubravka Ugrešić: *Baba Jaga je snijela Jaje*, Biblioteka Mitovi, Zagreb, 2008., str. 277.

budućom nevjestom.⁷⁶ Dubravka Ugrešić rehabilitira Babu Jagu kao centralnu figuru, služi se njome metaforički u realističkom pripovjedanju. Svaka osoba, čija je priča ispričana, i jest i nije tipična Baba Jaga. U svakoj je od njih sadržana nekakva trauma iz prošlosti.⁷⁷ Nadalje, sve junakinje u romanu imaju neku određenu Baba Jaginu crtu odnosno tjelesni nedostatak.⁷⁸

5.2. Kukla

Dubravka Ugrešić, kako je već spomenuto, kao glavne likove odabire žene. Kukla je upravo ženski oblik mladića koji se suočava s vlastitom *vaginom dentate*. „...Kukla je iskusila ono što u medicini zovu vaginalnim grčem. (...) Kukla se udala za tog nesretnog mladića, vezao ih je stid zbog nemilog događaja, ali se nakon vjenčanja uspostavilo da ima leukemiju, i Kukla je veoma brzo postala udovicom. (...) Kuklin drugi muž bio je značajan političar, ali ga je nekako odmah nakon vjenčanja pogodio moždani udar, i Kukla je provela daljnjih desetak godina njegujući muža. (...) Kukla se udala i treći put, ovoga puta odmah za invalida (...) Književnik je bio koju godinu stariji od nje i Kukla je u dobi od šezdeset godina po treći put postala udovicom. (...) Sahranila je tri muža i ostala djeвица, gotovo u doslovnom smislu.“⁷⁹

Kukla je bila veoma pogođena situacijom koja joj se dogodila. Iako je izgledala baš kao jedna od lutkica – uvijek primamljiva muškarcima, nikada nije imala sreću u ljubavnom životu. To je tajila i sramila se toga. Njezina je seksualnost pretvorena u kamen skupa s njezinom kreativnošću i to ju jako boli. Nema djece, živi sama, a tek po smrti muža počinje pisati pod njegovim imenom. Pod njegovim je imenom napisala i roman simboličkog imena *Pustinjska ruža*⁸⁰. Upravo se Kukla osjećala kao pustinjska ruža, procvjetala ruža koju nitko nije ubrao jer se nalazi u pustinji, a mladićevo ju je prisustvo oduševljavalo jer se netko brinuo o ruži.

⁷⁶ isto, str. 249.

⁷⁷ Tzvetomila Pauly: Postmoderno recikliranje fantazama u romanu Dubravke Ugrešić *Baba Jaga je snijela jaje*, 2008., str. 7.

⁷⁸ isto

⁷⁹ Dubravka Ugrešić: *Baba Jaga je snijela Jaje*, Biblioteka Mitovi, Zagreb, 2008., str. 153. - 154.

⁸⁰ isto., str. 155.

5.3. Lutke

Mnogi junaci dobivaju od svojih roditelja na poklon dobivaju lutke. Lutku dobiva već spomenuta Vasilisa i ta joj lutka daje savjete kada je to potrebno. Lutka je u većini slučajeva pomagač, a ponekad može biti i zamjenik onoga koji je otišao pod zemlju. Lutka se vrlo često smatrala spremištem pokojnikove duše; često su se izrađivali spomenici tj. mali kipići umrlima. Autoričina majka kao suvenir čuva lutku u bugarskoj narodnoj nošnji, a za nju je to suvenir na prošle dane života u Bugarskoj.

„Na televizoru je držala drvenu lutku u bugarskoj narodnoj nošnji. Lutka je često padala s televizora, ali ona ju je uporno držala baš na tome mjestu. – Da me podsjeća na Bugarsku...-govorila je.”⁸¹

Ova je lutka simbol Bugarske, ali nesvjesno i majčina života, lutka je bila ono nešto što joj je davalo sigurnost da je Bugarska tu negdje u njoj i dalje iako se iz nje odselila. Vjerojatno bi joj svaka druga lutka bila potpuno bezvezna. Bitno je zamjetiti kako je to klasična lutka, odnosno lutka u narodnoj nošnji.

Lutkicu treba hraniti, brinuti se o njoj i tada će ona pružati pomoć.⁸² Lutka simbolično zamjenjuje preminulog člana obitelji, a lutka je također i zalog plodnosti pa mladenci prve bračne noći uzimaju lutku sa sobom u krevet. Autoričina majka živi u malome stanu koji je sređen kao kutija, a s perikom na glavi i našminkanim ustima podsjeća na lutku u već spomenutom labazu; autorica uspoređuje svoju majku s „prometnikom“, a labazi su i služili kao određena šumska markacija.⁸³ Naravno, ne može sve biti savršeno pa postoji mogućnost da se u lutku useli i zao duh *kikimora*. Takva lutka treba biti spaljena. U nekim se kulturama lica lutaka ostavljaju praznima, bez očiju, ustiju i nosa kako se u lutku ne bi uselio zli duh i tako naškodio djetetu. Neke su lutke imale i zaštitnu moć, a takve se lutke nasljeđuju; majka ih ostavlja svojoj kćeri.⁸⁴ Zanimljivo je ovdje spomenuti Waldorfsku školu i Waldorfsku pedagogiju. Opće je poznato kako Waldorfska

⁸¹ Dubravka Ugrešić: *Baba Jaga je snijela Jaje*, Biblioteka Mitovi, Zagreb, 2008., str. 42. – 43.

⁸² Vladimir Propp: *Historijski korjeni bajke*, Sarajevo: Svjetlost, 1990, str. 306.- 307.

⁸³ Dubravka Ugrešić: *Baba Jaga je snijela Jaje*, Biblioteka Mitovi, Zagreb, 2008., str. 277.

⁸⁴ isto, str. 275.

pedagogija njeguje razvoj motoričkih sposobnosti od malena pa tako učenici uče šivati još kao mali. Onima koji se tom pedagogijom ne bave to se čini nezamislivo, ali uistinu može biti korisno. Zanimljiv je detalj da se u Waldorfskim školama uvijek šiju jednostavni patuljici kojima se nikada ne prave oči, usta i nos. Razlog tomu je djetetova mašta za koju se smatra da je ograničena ukoliko patuljak ima već određene oči, usta i nos. Smatra se kako dijete mora i treba imati pravo samo zamisliti patuljka i odrediti kakvog će raspoloženja on biti. Neke su lutke imale i zaštitnu moć, a takve se lutke nasljeđuju; majka ih ostavlja svojoj kćeri.

Glavni su likovi u romanu Dubravke Ugrešić *Beba, Pupa i Kukla*. Nadimci na prvu zvuče simpatično i prva je pomisao kako su sasvim slučajni. Ipak, kako je autorica vrsna u povezivanju onog što se smatra nepovezivim nadimci nisu slučajnost. *Beba*, *Pupa*, *Kukla* (ruski, bugarski, makedonski, turski) te *Wawa* (kineski) raznojezični su sinonimi za lutku. Poveznicama tu nije kraj pa tako *Vasorru baba* na mađarskom znači *Baba Jaga*, a sama riječ *baba* na mađarskom znači ni više, ni manje – lutka.⁸⁵ Zašto baš lutka? Može se tu na trenutak zagledati u Ibsenovu *Lutkinu kuću* te shvatiti što su lutke predstavljale u prošlosti. Bile su samo marionete kojima su upravljali (ili pokušavali upravljati) uspješni muškarci, a one su se na sve načine borile da postanu vidljive zbog sebe same – ne zbog haljine, ne zbog muškarca. Upravo su lutke u ovom djelu veoma žive, pokazuju svoje pravo ja, glasnije su i jače od muškaraca, a odmor posvećuju samima sebi. One oživljavaju u autoričinim riječima te postaju ono što žele biti. Ukoliko se gleda nešto negativnija (a nažalost i stvarna) slika patrijarhalnog društva, žene su predstavljale samo dio kuće i bile dio muškarca odnosno muškarčevo vlasništvo. Možda su tako i u ovom djelu imena zapravo beznačajna jer predstavljaju ženu – lutku – nešto tuđe. Vrlo se često ženama tepa i oslovljava ih se s *lutko*, a mnoge su od njih i lijepe kao *lutke*. U današnje je vrijeme na pomisao lutke najpoznatija lutka *Barbie* koja (po američkim standardima) predstavlja žensko savršenstvo. *Barbie* predstavlja visoku, zgodnu, mršavu, dugokosu plavušu (ponekad kasnije i brineta) kojom se sve djevojčice igraju kada su male i žele biti poput nje kada odrastu. *Barbie* postoji u više verzija pa tako može biti vila, kućanica, tenisačica ili princeza. *Barbie*, naravno, ima muškarca kojem pripada, a to je *Ken*. Negativna je konotacija kada se kaže da je netko nečija lutka jer se smatra da ta osoba ne upravlja sama svojim životom, a vrlo često žene nisu mogle upravljati svojim životima. Također se vrlo često za osobu

⁸⁵ Dubravka Ugrešić: *Baba Jaga je snijela Jaje*, Biblioteka Mitovi, Zagreb, 2008., str. 276.

kaže da je praznoglava lutka tj. da ne razmišlja svojom glavom i dopušta da drugi to rade umjesto nje. Danas žene same biraju hoće li biti lutke ili ne, a upravo mnoge od njih to žele biti jer su pod američkim utjecajem. Beba, Pupa i Kukla zasigurno ne pripadaju takvima i predstavljaju upravo suprotno. Predstavljaju samostalne žene, prijateljice, kolegice koje su se došle družiti i opustiti bez obzira što drugi spol mislio o tome.

Beba, Pupa i Kukla odnosno trijada koju one tvore ima svoje korijenje u starim indoeuropskim mitologijama. Boginje su se uvijek pojavljivale u trijadi; ili kao tri različite boginje, kao jedna boginja koja ima tri funkcije ili kao trijada koja reprezentira životni ciklus. U slavenskoj mitologiji također postoje boginje koje određuju ljudsku sudbinu, a u Hrvatskoj ih se naziva rođenicama. Rođenice su nevidljive, pojavljuju se kada se dijete rodi, a vidi ih samo majka, rođenice donose sreću ili sudbinu koja se ne može mijenjati. Autoričina se majka također prisjeća priče koju joj je ispričala njezina majka koja je prilikom poroda vidjela tri žene, dvije odjevene u crno i jednu u bijelo.⁸⁶ Vrijedi dodati kako autorica svoju majku poistovjećuje s boginjom opisujući ju kako spava.

„Sjedeći tako pod snopom sunčanih mrlja, oborena snom, sličila je na neku drevnu usnulu boginju. Jednom je tako, prenuvši se iz sna, bunovno rekla...(…) – Kad me je rađala pored njezinog kreveta stajale su tri žene...Dvije su bile obučene u bijelo, a treća u crno...- Možda su to bile suđaje, te koje određuju sudbinu...- rekla sam opretno. – Glupost! – rekla je. – Mama je sigurno bila izmučena od poroda pa joj se pričinilo... – Dvije bijele i jedna crna...“⁸⁷

5.4. Stupa

Stupa je predmet iz ruralne svakodnevice, a u europskim i azijskim mitologijama ima jaku simboličku ulogu. Stupa simbolički prezentira maternicu, a tučak je penis. Baba Jagino je prijevozno sredstvo stupa i samo ona može letjeti u stupi. Obične vještice lete na metli, a Baba Jagina stupa simbolički je bliža jajetu nego metli. Baba se Jaga vozi u simboličkoj maternici i po zraku vesla tučkom odnosno penisom. Za nju ne vrijede pravila, smije raditi što želi, služi se s oba organa i letjeti. Na taj način prikazuje transvestiju ljudske seksualnosti. Zanimljivo je kako jedna vještica predstavlja transvestiju ljudske seksualnosti i predstavljala ju je prije mnogo godina, mnogi su ljudi

⁸⁶ Dubravka Ugrešić: *Baba Jaga je snijela Jaje*, Biblioteka Mitovi, Zagreb, 2008., str. 277.

⁸⁷ isto, str. 81.

pričali priče o Babi Jagi vjerojatno ni ne razmišljajući o tome. Kada bi im danas to netko spomenuo rekli bi da su to gluposti i da transvestiti ne trebaju postojati i ne postoje.

Već na samom početku priče autoričina majka Pupu naziva „starom vješticom“⁸⁸.

„- Idemo nazvat staru vješticu? (...) Često je nazivala „staru vješticu“, osobito sada kad više nije bila u stanju da ode do nje. Pupa je, ne samo po dobi nego i po vremenu koliko su se njih dvije znale, bila mamina najstarija znanica.“⁸⁹

U drugom dijelu romana, kada Pupa umre i dolazi njezin unuk, Beba i Kukla su osupnute jer je cijelu priču oko djece „stara vještica“⁹⁰ znala. Kada njezinom unuku, Davidu, kažu da su je zvale vješticom on govori kako „Stare vještice nesu dobra jaja!“ te „To je stara polinezijska poslovice. Njezin smisao je u tome da stare žene donose sa sobom dobro.“⁹¹

Tu joj u „vještičji“ prilog ide i njezina polusljepoća te konstatno njuškanje zraka oko sebe, nos nalik na kljun i dugi vrat. Pupina električna grijalica u obliku velike krznene čizme također je trebala otići u „paketu“ s Pupom i jajetom. Ta je električna grijalica moderni analog Baba Jaginoj stupi, a ta je veza još jasnija kada djevojčica Wawa prisvaja tu čizmu i koristi ju kao maternicu u kojoj zaspi i sanja svoje snove.⁹² Kukla, već poznata *vagina dentata*, žudi za tučkom kako bi mogla postati nezavisan letač odnosno ubrana ruža. Da bi se domogla nužnog dijela, njegov vlasnik mora umrijeti – možda zato svi Kuklini muškarci umiru ili su invalidi. Njoj nije potreban muškarac nego samo njegov tučak.⁹³

⁸⁸ Dubravka Ugrešić: *Baba Jaga je snijela Jaje*, Biblioteka Mitovi, Zagreb, 2008., str. 26.

⁸⁹ isto

⁹⁰ isto, str. 197.

⁹¹ isto

⁹² isto, str. 253.

⁹³ isto

5.5. Kanibalizam

Za Babu se Jaga smatra da je ljude jela kao piliće, a čisti je dokaz za to njezina koliba okružena hrpom ljudskih kostiju. S folklorističkog aspekta ljudožderstvo je Babe Jage povezano s ritualom pečenja djece. Dijete se poistovjećivalo s kruhom, a kada je ono bilo bolesno peklo se kao kruh. Smatralo se da će tim pečenjem bolest nestati. Simbolički je dijete bilo kruh, a peć majčina utroba pa je vraćanje djeteta u majčinu utrobu predstavljalo ponovno rođenje, a peć je bila simbol zagrobnog života. Baba je Jaga uvijek prikazivana kao starica koja živi sama; ponekad, i to vrlo rijetko, se javljala kao majka jedne kćeri, a ponegdje kao majka četrdeset i jedne kćeri. Zanimljiv je motiv proždiranja vlastitke kćeri kada Baba Jaga zabunom pojede ili ubija svoju kći/kćeri. U narodu je poznato kako vještica donosi zlo samo svojoj rodbini i prijateljima. Kanibalizam Babe Jage i nije tako velik ukoliko se u obzir uzme kanibalizam ostalih vještica. Ugrešić u svom djelu ne ističe pretjerano nikakav kanibalizam, ali ipak postoje određeni detalji koji daju naslutiti povezanost junakinja s likom Babe Jage. Autoričina majka živi u svom stanu i taj stan joj predstavlja cijeli život. Sve uvijek mora biti pospremljeno, na svom mjestu (ali onako kako je ona složila i zamislila), a svojoj kćeri vrlo teško dopušta pristup na svoj teritorij. Kada su joj dolazili gosti uvijek im je čistila cipele i sve je moralo biti uredno. Majka se poistovjećuje s kućom, a svatko tko dolazi zadire joj u njezinu intimu i ona to shvaća kao povredu. Također, stvari koje ona nije stavila u taj stan svoje mjesto u tom stanu ne pronalaze i vrlo su brzo otpremljene negdje dalje. Jedna se pričica u djelu naziva *Ormarić* u kojoj autorica objašnjava kako je kupila ormarić na sajmu antikviteta i upravo je njegova ogoljenost i starost predstavljala njegovu vrijednost. Majka (tj. njezina pomagačica Aba) ga je obojala u krem uljanu boju. Nikako nije mogla dopustiti da nešto takvo bude u stanu, a da ne bude prilagođeno njoj. Da je neko drugo vrijeme (da nije stara i bolesna) ormarić vjerojatno ne bi ni bio u stanu. Jasno se vidi kako je majka mogla prihvatiti ormarić tek kada je bio simbolički dobro prožvakano. Također, i Pupa i Beba imaju traumatične odnose sa svojom djecom. Bebina priča o nesređenom odnosu sa sinom koji je bio homoseksualac završava njezinim mislima kako je ona „ubojica vlastitoga sina“⁹⁴ Muškarac koji ju tješi pojašnjava joj da „najprije ubijamo vlastite roditelje, a ona vlastitu djecu...“⁹⁵. Dubravka Ugrešić roman započinje pričom o kćeri i majci koje

⁹⁴ Dubravka Ugrešić: *Baba Jaga je snijela Jaje*, Biblioteka Mitovi, Zagreb, 2008., str. 209.

⁹⁵ isto

obje nesvjesno „ubijaju“ jedna drugu. Majka „ubija“ kći svojom starošću, određenim principima i izjavama, a kći „ubija“ majku ne pristajanjem na majčine uvjete, donošenjem stalnih promjena i predlaganjem noviteta. Ovi se odnosi lako mogu objasniti simboličkim kanbalizmom.⁹⁶

5.6. Lokalnost, zadatak, toplice

Zanimljivo je proučiti i lokalnost tj. carstvo u koje junak dospjeva. To je carstvo odjeljeno od doma, nalazi se u nekoj drugoj ili pedeset i drugoj državi. U toj državi caruje samovoljna careva kći, a junak u to carstvo dolazi po rijetkosti – recimo nešto što pomlađuje, po ljekovitu vodu, po nešto što daruje vječnu mladost i zdravlje. Carstvo ima predivne livade, postoje vrtovi, drveće, a postoji i dvorac. Nadalje, carstvo se u bajkama nalazi na nebu, baš kao i Sunce.⁹⁷ U carstvu je sve zlatno, a postoji i zlatno jaje koje svijetli u staji. Toliko je zlatno da se mislilo da je požar. Ovi su detalji bitni za daljnju analizu budući da Beba i Kukla također pronalaze jaje, koje nije zlatno, ali je toliko veliko i svakako privlači pažnju.

Svaki junak, naravno, mora izvršiti nekakve zadatke – to je već ustanovljeno. Zanimljiv je zadatak u kojem junak određeno vrijeme mora provesti u parnom kupalištu. Parno se kupalište loži i priprema tri mjeseca, a u njemu je teško biti. Junak u njemu uspjeva boraviti uz pomoć svojih pomoćnika. Voda je postojala kao značajno obilježje u svim mitovima. Predstavlja prvobitni kaos, prvobitno načelo i rađanje svijeta. Prema slavenskom vjerovanju voda teče zemaljskim žilama jednako kao što krv teče ljudskim žilama. Mnoga su vjerovanja, rituali, obredi i sveci vezani uz vodu. Voda donosi zlo, ali i pročišćenje i obnavljanje. Sauna se, parna kupelj odnosno banja vrlo često spominje kao mjesto radnje u slavenskoj folkloristici. Banjaje, kako ju oni nazivaju, u isto vrijeme prljavo mjesto, ali i mjesto purifikacije. Tamo se ljudi „pare“, a parom se istjeruju bolesti, uroci, misli zlih ljudi. U banji se također obavljao dio svadbenih, poroditeljskih i pogrebnih obreda. Kada junak dolazi pred Babu Jagu on od nje traži da mu zatopli banju. Banja predstavlja mjesto transformacije, a zapravo ritualne smrti. Glavni se junak sprema napustiti svijet živih i u banji se ritualno „pari“, a parenje služi kako bi umrtvilo junaka. Cijeli je drugi, glavni, dio romana smješten u toplice. Samim odabirom toplica ujedinjen je cijeli niz drevnih legendi vezanih uz iscjeliteljske izvore, legende o

⁹⁶ isto, str. 256.

⁹⁷ Vladimir Propp: *Historijski korjeni bajke*, Sarajevo: Svjetlost, 1990, str. 427.- 429.

vodi koja iscjeljuje i koja daje i oduzima snagu.⁹⁸ Beba, Pupa i Kukla svjesno organiziraju odlazak u toplice. Svima je poznato kako su starice inače kod kuće, a ne na odmoru u toplicama.⁹⁹ Kuća i mirovina su za njih odmor. Već se tu uočava bajkovitost. Pri dolasku u toplice recepcionaru je to čudno jer su veoma stare, ali one su ustrajne u svom boravku. Junakinje se pripremaju za inicijaciju smrti.¹⁰⁰ Beba, Pupa i Kukla koristile su sve prednosti toplica pa tako i bazen. Bazen je bio rezerviran samo za njih, dobile su ležaljke za stare i nepokretne osobe. Pupa je u bazen željela sa svojom čizmom, a kako to nije mogla htjela je ući u dokoljenkama. Pupu su samo stavili na ležaljku i otisnuli je u bazen. Mevlo im se smije i govori kako se „kisele u bazenu kao krastavci u turšiji“¹⁰¹. Dok su se tako kupale i zabavljale Pupa je preminula. Klonula je na grudi, malo ukoso, s rukom malo podignutom.¹⁰² Tako je Pupa preminula u bazenu, u toplicama, u banji, dok se parila. Ugodno se provela prije smrti, bila je pričljiva, pojela je nešto slatko i popila šampanjca i onda se udaljila od svih i otisnula na drugi svijet. Otišla je mirno, spokojno, baš kao da je namakanje u bazenu učinilo svoje, ležaljka je poslužila svrsi, banja je umrtvila Pupu. Pupa, već odviše stara, svjesna svoje starosti i stanja, odlazi na odmor s prijateljicama. Odlazak iz njezinog doma predstavlja odlazak iz njezine kolibe i dolazak na novo odredište – smrt.

5.7. Stopala, noge i kandže

Baba je Jaga, kao što je već spomenuto, poznata po svojoj koštanoj nozi, to je njezin najčešći atribut, ona može biti drvena ili zlatna. Pupa koristi metalnu hodalicu, a autoričina majka ima kolica koja su namjenjena starijim osobama. Oba su ova pomagala moderne Baba Jagine koštane noge. Pupa, pri samom dolasku u toplice, biva sagledana kao žena s čizmom. Njezina se čizma (električna grijalica)

⁹⁸ Dubravka Ugrešić: *Baba Jaga je snijela Jaje*, Biblioteka Mitovi, Zagreb, 2008., str. 261.

⁹⁹ Tanja Ratković: *Baba Jaga je snijela roman*, 2009.

¹⁰⁰ Tzvetomila Pauly: Postmoderno recikliranje fantazama u romanu Dubravke Ugrešić *Baba Jaga je snijela jaje*, 2008., str. 9.

¹⁰¹ Dubravka Ugrešić: *Baba Jaga je snijela Jaje*, Biblioteka Mitovi, Zagreb, 2008., str. 162.

¹⁰² isto, str. 170.

doživljava kao biće s jednom nogom.¹⁰³ Pupa umire u toplicama, a opis njezinih nogu i stopala nije nimalo lijep.

„Pogled na pokojničine noge i stopala ispunjavao je prisutne laganom jezom. Koža na nogama bila je ispremrežena popucalim kapilarama i nabreklih venama koje su poput hobotničkih krakova obavijale tanjušne listove. Od koljena naniže sve se pretopilo u zastrašujuću boju trulog mesa. Nokti na stopalima bili su toliko okoštali i iskrivljeni da su sličili na kandže.“¹⁰⁴

Koliba Babe Jage stoji na jednoj ili dvije kokošje noge, a noge imaju izražene kandže. Pupinu je ispruženu ruku Mevludin prvo doživljavao kao ptičju kandžu, a zatim cijelu dignutu ruku kao kokošje krilo. Melvudina je ganula ruka slična ptičjoj kandži jer ju je Pupa pružila na nekakav mladenački način, a starica mu se učinila kao sveta kokoš koja je raširila krilo. Pupa nikako ne želi da se njezine noge vide pa inzistira da one budu pokrivena i u bazenu.¹⁰⁵

5.8. Jaje

Jaje je početak svih početaka, simbol plodnosti, vitalnosti, obnavljanja života i uskrsnuća. Jaje je pra-slika kozmosa. Mnoge dječje zagonetke „Božjim jajetom“ smatraju sunce, a nebo smatraju „sitom punim jaja“. Postoje i stara slavenska vjerovanja po kojima je cijeli svijet golemo jaje; nebo predstavlja ljusku, voda je bjelanjak, oblaci su jajčana opna, a zemlja žutanjak. Sama Ugrešić pojašnjava kako „oblaci su kuljali po nebu poput pjene od tučenih bjelanjaka“¹⁰⁶ time pojašnjavajući što je za nju jaje. Naravno, vječno je pitanje što je bilo prije - kokoš ili jaje.¹⁰⁷ Tijekom povijesti jaje je imalo vrlo značajnu ulogu budući da se samo jaje smatralo životom. Jaje se stavljalo u ruke pokojnika, bacalo s pokojnikom, a neki su narodi pravili i glinena jaja. Jaja se, tradicionalno, jedu za Uskrs, blagdan koji predstavlja ponovni život. Mnogo je verzija prema kojima je život nastao iz jajeta, a također i onih u kojima iz jajeta nastaje cijeli svijet. Recimo, prema indijskim vjerovanjima

¹⁰³ isto, str. 264.-265.

¹⁰⁴ isto, str. 173.

¹⁰⁵ isto, str. 266.-267.

¹⁰⁶ isto, str. 221.

¹⁰⁷ isto, str. 286.

iz nebitka je nastao bitak, a iz bitka jaje. Jaje se raspuknulo na dvije polovice; srebrnu i zlatnu. Srebrna je postala zemlja, a zlatna nebo. Nekim afričkim plemenima jaje predstavlja savršenstvo i svaki čovjek mora težiti tome da postane jaje, a i samo ležanje na jajima ima simboličko značenje. Sama autorica u prvom dijelu romana navodi „A jaje, da bi se pokrenuo osjećajni mehanizam, mora se pojesti.“¹⁰⁸ Iz toga se može iščitati kako je upravo jaje pokretač cijele akcije, cijele priče pa i samih osjećaja tj. odnosa. Put do jajeta koji autorica opisuje vrlo je dalek i trnovit, a jaje je određeni cilj kojemu se teži. Isti taj opis autorica koristi i u drugom dijelu priče u sličnom kontekstu spomenuvši kako se ljubav nalazi u jajetu. Ipak, ustanovljeno je kako je put predugačak i kako za njega nitko nema vremena. U oba slučaja, do jajeta se ne dolazi. U prvom slučaju, autorica i majka ne pokazuju osjećaje jedna prema drugoj, postoji to nekakvo neprogutano jaje, a u drugom slučaju potraga za jajetom prelazi u potragu za ljubavlju. Ipak, potraga je preduga pa „...zato ljudi imaju seks.“¹⁰⁹

„...preko sedam brda i sedam dolina, i stigne do mora. Tamo raste hrast, na hrastu je škrinja, u škrinji zec, u zecu patka, u patki jaje. (...) Djevojka mora pojesti jaje.“¹¹⁰

Kokoš koja sjedi na jajima simbolizira duhovno oplođenje i duhovnu usredotočenost.¹¹¹ Sam naslov romana daje nam nagovijestiti poveznicu s jajetom. Zanimljiva su pitanja koja sam naslov otvara: Tko je Baba Jaga? Kakvo je to jaje? Je li to novi život? Je li ova knjiga jaje? Zašto uopće Baba Jaga nosi jaja? Je li to onaj lijes u kojem je smješteno Pupino mrtvo tijelo? Ili je to jaje nešto sasvim drugo? Zašto baš jaje? Budući da cijeli ovaj rad odgovara na pitanje tko je Baba Jaga nije potrebno dalje objašnjavati tko je ona, ali je zanimljivo preformulirati pitanje i razmisliti koga Baba Jaga simbolizira.

Čini se kao da je sama autorica sebe poistovjetila s Babom Jagom i snjela nam priču. Priču – jaje. Oči se ne mogu zatvoriti ni na izvrsnu naslovnici koja je cijela crna, a kao izrezano stoji pred čitateljima jaje. Kada se prva stranica otvori eto jajeta koje baš kao da je zaustavljeno u padu u

¹⁰⁸ Dubravka Ugrešić: *Baba Jaga je snijela Jaje*, Biblioteka Mitovi, Zagreb, 2008., str. 66.

¹⁰⁹ isto, str. 125.

¹¹⁰ isto, str. 125.

¹¹¹ isto, str. 287.

nekakvu bijelu tekućinu. Okrenuvši stranicu, jajetu je dopušteno da padne u tekućinu i priča kreće. Pad jajeta označava početak priče. Jaje se savršeno uklapa u bjelini papira – idi pa ga nađi u tekstu! Sam naslov djeluje kao pozivnica za doručak, kao da je čitatelj pozvan da oljušti i pojede jaje – knjgu.¹¹²

Zanimljivo je i narodno vjerovanje da se vještice voze u lupinama od jaja. Je li Baba Jaga snijela jaje u čijim bi se olupinama mogle povesti Beba, Pupa i Kukla? Ili pak samo Pupa? Kada je Bebu i Kuklu dočekala Pupina smrt nisu znale što dalje, ali su znale točno ispred kakvog izloga zastati.

„Beba i Kukla hodale su utonuvši u razgovor sve dok u jednom trenutku nisu zastale kao ukopane. Dvije žene stajale su razjapivši usta. Pred njima se ukazalo giganstsko jaje.“¹¹³

Beba i Kukla su još neko vrijeme promatrale jaje, a onda su ga odlučile kupiti i bile su ustrajne u tome iako ono isprva nije bilo na prodaju. Pored velikog jajeta, bilo je još mnogo „jaja-matica“¹¹⁴, a u trgovini su se nalazile uokvirene umjetničke fotografije jajeta. Kakav je ovo znak? Beba i Kukla upravo nisu znale što će napraviti s Pupinim tijelom kada se pred njima stvorilo jaje koje su odlučile kupiti i u njega staviti Pupino tijelo. Upravo ovaj podatak odaje kako je Pupa bila neka vrsta ženske vještice koja će odletjeti negdje u svom jajetu. Pri kraju priče saznaje se kako „Pupa u ovome času leti u svome jajetu na liniji Prag – Zagreb“¹¹⁵ po čemu se uistinu može zaključiti kako Pupa jest određena vrsta vještice. Budući da Pupin unuk David izjavljuje kako „stare vještice nesu dobra jaja“¹¹⁶, možda je Baba Jaga snijela jaje baš za Pupu, a možda je Pupa bila ta žena koja je snijela mnogo dobrih jaja u svome životu.

Nadalje, jaje je po svojoj prirodi maleno, lomljivo, ima različite razdvojive sastojke i svrha mu je mnogostruka. Knjiga nikako nije malena i lomljiva, ali baš kao i jaje ima različite sastojke tj.

¹¹² Tzvetomila Pauly: Postmoderno recikliranje fantazama u romanu Dubravke Ugrešić *Baba Jaga je snijela jaje*, 2008., str. 1.

¹¹³ Dubravka Ugrešić: *Baba Jaga je snijela Jaje*, Biblioteka Mitovi, Zagreb, 2008., str. 180.

¹¹⁴ isto, str. 181.

¹¹⁵ isto, str. 218.

¹¹⁶ isto, str. 197.

poglavljaja koja se mogu razdvojiti. Također, svrha je knjige mnogostruka. Može služiti kao puka beletristika za nedjelju popodne ili pak kao osnovica za istraživanje velikog dijela slavenske mitologije i folkloristike. Jedan „princ“ svojoj djevojci daje jaje, skrativši muke dolaska do jajeta, a to je Mevlo, junak koji se druži s Pupom, Kuklom i Bebom i provodi dane s njima u toplicama u kojima je i zaposlen. Mevlo svoje srce uspoređuje s jajetom, a jaje poklanja svojoj odabranici. Odabranica uzima jaje – vjerojatno nesvjesna što je upravo dobila. Dobila je ključ, početak, plod. Dobila je ono od čega je sve nastalo, jedina ona u cijeloj knjizi za života dobiva jaje. Uz to, dobiva i Mevlino srce i na taj način iz priče izlazi kao pobjednica. Poznato je kako je ljubav u ruskoj bajci skrivena u jajetu, a upravo je to ovo jaje koje Mevludin nudi Rosie riječima „Here's my heart on a silver platter“¹¹⁷ – kao srce na srebrnom pladnju. Tu ne staju Mevlina poveznice s jajima pa tako Rosie daje kompliment da mu je „lijepa kao prepeličje jaje“.¹¹⁸

Kako se priča primiče kraju tako svi likovi razmišljaju o svojim djelima, odlukama, životnim mudrostima. Tako i Beba razmišlja o početku svog suživota s unukom Wawom, o promjenama koje će morati uvesti u svoj život. Jer eto, kako je jedan život u jajetu otišao, tako je drugi došao. Uz sva razmišljanja dodaje i misli životu i jajetu.

„Život je kao nepregledan vrt prepun skrivenih uskršnjih jaja. Netko skupi punu košaru, netko ne pronađe nijedno. Možda tomu treba naučiti Wawu, kako da bude lovac, lovac na čuda...“¹¹⁹

Ovime autorica odgovara na mnoga pitanja. Jaja su skrivena tijekom cijelog života, a upravo su osobe te koje biraju hoće li ih skupiti, uče kako ih skupiti, biraju koja će jaja skupiti. Naravno, o skupljanju se jaja kroz život ne uči u školi, to će Wawa naučiti od svoje bake Bebe, a ljudi to uče kroz životno iskustvo. Kao što je već rečeno, dug je put do jajeta, a Beba se osjeća kao da je do svog jajeta došla; došla je do svoje male unuke Wawe zbog koje vrijedi dalje živjeti. Sada je na Wawi red da pronađe mnoga jaja i dođe do onog za nju najvrijednijeg.

¹¹⁷ Dubravka Ugrešić: *Baba Jaga je snijela Jaje*, Biblioteka Mitovi, Zagreb, 2008., str. 158.

¹¹⁸ isto, str. 216.

¹¹⁹ isto, str. 220.

5.9. Ptice

Ptice se pojavljuju u svim sistemima i tradicijama kao transportno sredstvo bogova, kao nebeske glasnice, kao prorocate ljice i kao poštarice. Ptice posreduju između neba i zemlje. Ptica igra ključnu ulogu u slavenskim kozmogonijskim mitovima, a položaj je ptica hijerarhijski. Orao ima najvišu i najmoćniju poziciju, on ima pristup kraju svijeta. Na kraju svijeta žive vile, zmajevi, mitska bića, a ponekad i svraka dolazi na kraj svijeta. Mnogo je vjerovanja vezanih uz piliće, kokoši i pijetlove. Na primjer, prema bugarskim vjerovanjima Bog je prije Velikog potopa ugledao siromašnu udovicu koja je imala mnogo djece i jednu kokoš s pilićima te je ženi rekao da pokupi djecu, kokoš i piliće i da bježi iz kuće, ali da se ne osvrće za sobom. Žena se osvrnula i pretvorila u kamen, a Bog je uspio spasiti kokoš s pilićima i pretvorio ih je u sazviježđe koje se u narodu zove *Kvočka*. Ptica je simbol duha i duše, a prema folklorno – mitskim predodžbama mnogih naroda ona je vijesnik. Vrane, sove i kukavice navješćuju smrt, nevolju, nesreću. Također se vjeruje da ptice svojim kricima mogu rastjerati bolest i ukloniti uroke. Ptice – kokoši, vrane, svrake, guske, patke - poveznica su s Babom jagom, vješticama i ženskim demonima.¹²⁰

Sam naslov *Baba Jaga je snijela jaje* daje do znanja da se radi ili o ptici (jer ptice nesu jaja) ili o nekakvom mitskom biću koje ima moć snjesti jaje. Kroz cijelu se knjigu ptice spominju kao detalj kojim se opisuje okolina. Na uvodnoj stranici u djelu na kojoj je navedeno da se radi o prvom dijelu romana, nalazi se i sličica ptičice; gdje počinje drugi dio nalaze se dvije ptičice, a gdje počinje treći tri ptičice. U prvoj su rečenici prvog dijela odmah spomenute ptice. Autorica pojašnjava kako je riječ o čvorcima. Ptice su opisane kao neugodne, smrdljive, bučne i neuredne, a autoričina majka mrzi ptice i naziva ih „odvratnim ptičurinama“.¹²¹ Nakon iznošenja majčine osobne kritike, autorica iznosi vlastito mišljenje o pticama.

„I zaista, čini se da su ptice izmakle kontroli, okupirale su gradove, zaposjele parkove, ulice, grmlje, klupe, restorane na otvorenom, stanice metroa, kolodvore. I kao da nitko ne primjećuje tu invaziju. Evropske gradove okupirale su ruske, kažu, svrake, grane drveća po gradskim parkovima povijaju se pod njihovom težinom. Golubovi, galebvi, svrake nadlijeću nebo, a teške crne vrane s kljunovima

¹²⁰ Dubravka Ugrešić: *Baba Jaga je snijela Jaje*, Biblioteka Mitovi, Zagreb, 2008., str. 290.-293.

¹²¹ isto, str. 15.

otvorenim poput štipaljki šepesaju po gradskim tratinama. U amsterdamskim parkovima razmnožile su se zelene papigice, odbjegli iz kućnih krletki: njihova jata šaraju nebo u niskom letu poput papirnatih zelenih zmajeva. Amsterdamske kanale zaposjele su velike bijele guske, koje su doletjevši iz Egipta zastale na trenutak da se odmore i tu ostale. Agresivni gradski vrapci osilili su se toliko da otimaju sendvič iz ruku i drsko šecu po stolovima kafića na otvorenom.“¹²²

Navala je ptica vrlo slična zastrašujućem skupljanju vrabaca, galebova i vrana u Hitchcockovom filmu *Ptice*, a Žižek navodi kako su ptice inkarnacija dubokog poremećenja u obiteljskim vezama.¹²³ Ovom kritikom autorica možda govori kako je došlo mnogo ptica i kako ptice imaju nešto za reći. Ipak, ljudi su toliko zauzeti svojim užurbanim životima da ni ne primjećuju ptice koje su oko njih. Primjećuju ih tek one, poput autoričine majke, stare bake, koje i nemaju drugog posla nego promatrati svijet oko sebe. One ih vide, čuju, osjete - znaju da su tu negdje i da donose nekakve vijesti. Možda ih baš zato i čuju – jer su stare? Uskoro trebaju umrijeti i ptice su kao poštarice došle javiti tu vijest. A ptice, ptice se okupljaju, glasaju, sve ih je više i više, žele prenijeti poruku ovom svijetu, ali svijet ne čuje, previše je zauzet samim sobom. Potvrdu kako stare žene osjete ptice donosi nam sama autorica nešto kasnije. „U krošnjama su šušcale krupne vrane. Kukla ih nije mogla vidjeti, ali je znala da su tamo...“¹²⁴ Kukla ih je osjetila baš nedugo prije Bebine smrti. Beba je jedan od likova kroz koji autorica najviše promišlja o pticama. Beba je išla na masažu, a tamo ju je dočekala Reniorova slika žene koja na prstu desne ruke drži papigicu, a lijevom ju hrani. Tada se Beba prisjetila kako su tijekom njezinog djetinjstva koristili naziv *picik* i *pipica* te zaključila kako je „cijela seksualna rabota u muškoj imaginaciji povezana s – ornitologijom! U povijesti muške seksualne imaginacije ženama je bilo namijenjeno da stalno navlače i razvlače ptice i ptičurine.“¹²⁵ Tu Beba nastavlja nabranjem i opisivanjem slika Quirijna van Brekelnkama, Courbeta, Delacroixa, Maneta, Marcela Duchampa. Na svim se slikama nalaze žene koje uz sebe imaju i papagaja, a većinom su muškarci autori tih slika. Opis ovih slika daje do znanja kako umjetnost ima

¹²² Dubravka Ugrešić: *Baba Jaga je snijela Jaje*, Biblioteka Mitovi, Zagreb, 2008., str. 16.

¹²³ Tzvetomila Pauly: Postmoderno recikliranje fantazama u romanu Dubravke Ugrešić *Baba Jaga je snijela jaje*, 2008., str. 3.

¹²⁴ Dubravka Ugrešić: *Baba Jaga je snijela Jaje*, Biblioteka Mitovi, Zagreb, 2008., str. 186.

¹²⁵ isto, str. 137.

duboko značenje i kako prikazuje ono što se u prošlosti događalo tj. ustaljene odnose muškaraca i žena. Možda su ove papige upravo one amsterdamske papige pobjegle iz svojih krletki i šaraju nebom u niskom letu poput zmajeva. Papige – muškarci.

Na samom početku drugog dijela saznaje se, iz novina koje čita muškarac Arnoš Kozeny, da je u Češkoj pronađen virus ptičje gripe H5. Na samom kraju drugog dijela Arnoš ponovno čita novine u kojima stoji kako je uništeno više od sedamdeset tisuća pilića zaraženih virusom. Uz to, uništeno je još preko sedamdeset tisuća pilića zbog preventivnih razloga. Evo još jednog primjera koji potvrđuje autoričinu tvrdnju kako su ptice napale Europu.

6. Baba Jaga iz feminističkog motrišta

6.1. Muški likovi

Glavne su uloge ovoga puta rezervirane za autoricu koja vješto i vrlo izravno daje do znanja kako su u povijesti sve pobjede, nagrade, dobre uloge bile rezervirane za muškarce. Žene su uvijek bile kažnjavane ili okarakterizirane kao loše od strane muškaraca. Muškarci su ovdje ili odsutni ili bivši ili invalidizirani ili umirujući i impotentni.¹²⁶ Tako u ovom romanu sve glavne uloge, od početka do kraja, nose žene. U prvom su dijelu to autorica i njezina majka, u drugom Pupa, Beba i Kukla, a u trećem je dijelu to folkloristica koja pojašnjava značenja i poveznice djela s likom Babe Jage. Je li to sama Baba Jaga saznaje se iz njezinog imena Dr. Aba Bagay koje, ukoliko je pročitano unatrag, upravo jest Yaga Baba. Upravo ta folkloristica pojašnjava cijelu radnju, sarkastično govori o muškarcima i pojašnjava ženske uloge. U ruskim se bajkama momci većinom zovu Ivan, a Ivan je najmlađi od sve braće. Ivan ima nekakvu nesreću: ili ga roditelji tjeraju od kuće ili je sam učinio nešto krivo, mora riješiti problem, pobijediti neprijatelja kako bi na kraju mogao oženiti prelijepu princezu i postati kraljem. Ivan je Budalina naveliko poznat kao pasivni junak i budala koja samo cijeli dan leži. Svaki zadatak koji mu je zadan on nije sposoban ispuniti i uvijek sve napravi krivo. Tu je i glupi Jemelja koji je također određeno vrijeme glup, a kasnije se oženi carevom kćerkom. Ivan Budalina, iako radi glupe i besmislene stvari, na kraju uvijek nekako ispadne koristan i spasi djevojku koja je, kao igrom slučaja, careva kći. Ivan, pak, ima mnogo pomagača, a među njima je i

¹²⁶ Tzvetomila Pauly: Postmoderno recikliranje fantazama u romanu Dubravke Ugrešić *Baba Jaga je snijela jaje*, 2008., str. 3.

Baba Jaga.¹²⁷ Lik Melvudina u drugom dijelu romana zapravo je analogija liku Ivana Budaline iz bajki. Mevlo priznaje da nije baš najpametniji, a ni ne pronalazi sam sebi dobre karakteristike. „Šta mi to vrijedi kad pameti nemam ni kol'ko pod nokat stane...“¹²⁸ Mevlo je svjestan svoje gluposti, ali nije svjestan svoje dobrote i zanata koji jako dobro umije, a to je masiranje. Mevlo se sprijatelji s tri starice koje mu baš kao tri Babe Jage pomažu u osvajanju djevojke u koju se zaljubio. Otac je željene djevojke, Mr. Shake – kralj proteinskih napitaka, a Mevludin mu je suparnik te ga Mr. Shake nastoji uništiti prije nego mu da ruku svoje kćeri. Tu u pomoć dolazi Kukla koja „ubija“ Mr. Shakea koji je analogan samovoljnom caru iz bajke. Tu su i dr. Topolanek, kao iscjeljitelj i vlasnik pomlađivačkih toplica te David, Pupin unuk. David je pokretač radnje kada dolazi i pojašnjava kako je on Pupin unuk, a dr. Topolanek je poput čarobnjaka koji posjeduje određene trikove za pomlađivanje. Tu je i lik Arnoša Kozenog koji svakodnevno boravi u toplicama; on se može smatrati analogom Koščeju Besmrtnom koji je jedini bio pravi suparnik Babe Jage.¹²⁹

6.2. Starost

Baba je Jaga starica koja je izopćena iz društva. Upravo je starost glavni razlog njezina otpadništva. Baba Jaga je starica – djeвица, koja služi kao projekcijsko platno za (kastracijske) muške i (samokažnjavajuće) ženske fantazije. Ona je surogat – žena, ona je tu da stari, da bude stara, da bude kažnjena. Njezina je drama drama starosti, priča o izopćeništvu, prisilnom otpadništvu, nevidljivosti, brutalnoj marginalizaciji.¹³⁰ Cijeli je roman zapravo posvećen mitu ženske starosti. Naslovi su triju dijelova romana: 1. *Podi tamo – ne znam kamo, donesi to – ne znam što*; 2. *Pitaj, samo znaj, svako pitanje ne vodi dobru*; 3. *Što više znaš, brže stariš*. Prvi je naslov ujedno i naslov poznate ruske bajke i jedna od Baba Jaginih najpopularnijih zagonetki. Naslov je drugog dijela jedna od Baba Jaginih replika, a treći je naslov nastavak replike iz drugog naslova. Ova je zagonetka dokaz Baba Jagine mudrosti i manipulativne moći.¹³¹ Ipak, u ovom romanu ona ukazuje na potresnu, tužnu i

¹²⁷ Dubravka Ugrešić: *Baba Jaga je snijela Jaje*, Biblioteka Mitovi, Zagreb, 2008., str. 271.

¹²⁸ isto, str. 165.

¹²⁹ isto, str. 272.

¹³⁰ isto, str. 301.

¹³¹ isto, str. 302.

nevinu staračku senilnost. Prije samog početka romana pred čitateljem je još jedan podnaslov „*Isprva ih ne vidite...*“ kojim autorica otvara priču o staricama, bakama koje užurbani svijet ni ne primjećuje – baš kao što ne primjećuje ni ptice koje imaju nešto za reći. U trenutku kada postanu vidljive nalaze se posvuda: „U tramvaju, u pošti, u trgovini, u liječničkim ordinacijama, na ulici...“¹³² Sve su iste, s istim problemima, trebaju pomoć, a ljudi se, kada ih vide sažale. Autorica upozorava:

„Zapamtite, njihova suza ne znači isto što i vaša. Jer ako popustite, propustite, razmijenite koju riječ više, naći ćete se u njihovoj vlasti. Skliznut ćete u svijet u koji niste bili predvidjeli da uđete, jer nije došlo vaše vrijeme, jer nije, zaboga, kucnuo vaš čas.“¹³³

Sam naslov prvog dijela govori kako senilne starice ponekad ne znaju što traže. Mnoštvo je takvih primjera koje autorica opisuje u susretima sa svojom majkom. Majka traži „ono što se maže na kruh“, a ljuti se što kći ne pogađa iz prve kako se radi o namazu od sira, umjesto mobitela traži „termometar“, priča sama sa sobom. Majčin se odnos prema starima i mrtvima promijenio kako je ona postajala sve starija i kako joj se smrt bližila. Ptice nije voljela upravo zato što su nagovještavale njezinu smrt. U prvom se dijelu pojavljuje folkloristica Aba s kojom autoričina majka postaje ponovno mlada i koju šalje u Bugarsku, svoje rodno mjesto, gdje će oživjeti sjećanja. To je staričin način vraćanja u mladost i udaljevanja od smrti. Ljutila se što je stara i smatrala je kako sjedi u životu kao u čekaonici. Drugi dio donosi priču o tri starice u potpuno drugačijem okruženju. Starice su pozitivne, znaju da će uskoro umrijeti, svašta su postigle u životu i smatraju da zaslužuju uživati prije smrti. Ipak, Pupa je bila najnegativnija.

„Pupa je često sanjerala o tome kako bi bilo lijepo da je netko tako doveze do Grenlanda i tamo zaboravi na nju, izgubi je kao što se izgube kišobran ili rukavice. (...) Bila je poput fikusa, kućna biljka koju su premještali, iznosili na balkon da se nadiše zraka, unosili u kuću da se ne smrzne, zalijevali redovito vodom i redovito brisali prašinu s nje. Kako da fikus donosi odluke i izvrši samoubojstvo?“¹³⁴

¹³² isto, str. 10.

¹³³ isto, str. 11.

¹³⁴ isto, str. 114.

Pupa se ljuti jer nitko ne razumije njezinu starost, a „sve su primitivne kulture znale kako da se nose sa starošću“.¹³⁵ Pupa je postala ona nevidljiva starica, a i njoj je svijet oko nje postao nevidljiv. Nije mogla čitati, gledati televiziju, hodati.

Cijelo je putovanje zapravo vrlo smiješno ako se obrati pažnja na mjesto radnje. *Wellness centar* koji ima sve moguće tretmane za pomlađivanje, predavače koji govore o produženju života, mjesto je na koje tri starice odlaze imajući u podsvjesti misli o vlastitoj smrti. Za Pupu je to bio odlazak u smrt, ali za Bebu i Kuklu je to bio početak novoga života – Beba je dobila unuku Wawu, a Kukla je morala biti na usluzi Bebi i Wawi. Na taj su način Beba i Kukla ponovno postale mlade, oživjele u duhu i tijelu male unuke Wawe zbog koje su svoj život odlučile živjeti s puno volje i poletnosti.

¹³⁵ isto

7. Zaključak

Može se reći kako je Dubravka Ugrešić u potpunosti izvršila zadatak škotskog nakladnika *Canongate* koji joj je nalagao da na nov način obradi već postojeći mit. Sjajna obrada mita o Babi Jagi uz mnoštvo motiva koji se mogu povezati s današnjim svijetom – tako bi glasila opisna ocjena ovoga djela.

U prvom dijelu romana, koji je ujedno i autobiografski, Ugrešić je uvela u priču, dala do znanja kako će se u djelu govoriti o starosti i pticama, a bilo kojem poznavatelju mitologije to je već dovoljan znak da je mit obrađen na inovativan način. Fantastično ovoga romana izlazi na površinu u drugom dijelu romana kada tri starice odlaze na odmor u *welness centar* u kojem se njihova „vještija“ obilježja provlače kroz njihove avanture. Ugrešić majstorski miješa mitološke odrednice s bajkovitim elementima i na pladnju nam servira mitološku bajku modernoga vremena koja svoju aktualnost poprima ukoliko se čita s feminističkog motrišta. Ujedno, realna je buduća da današnjim svijetom vladaju kult ljepote i vječne mladosti koji su oboje nemogući, što ovaj roman i potvrđuje. Odlazak glavnih junakinja u *welness centar* dokazuje baš suprotno od onoga što je njegov cilj (dugovječnost, ljepota, mladost). Jedna od junakinja, Pupa, umire, a druge ne uspijevaju ostati vječno mlade. Ipak, vječna im mladost dolazi u drugom obliku – liku djevojčice Wawe koja svoj život nastavlja s Bebom i Kuklom.

Baba je Jaga u romanu Dubravke Ugrešić svezvremeni i sveprisutni lik koji u današnjem vremenu svjedoči ono što ne želimo vidjeti i svojim tradicionalnim mitskim sastavnicama ruši suvremene mitove o vječnoj mladosti i kultu ženske ljepote.

8. Literatura

1. Vladimir Jakovlevič Propp, *Historijski korijeni bajke*, Svjetlost, Sarajevo, 1990.
2. Tanja Ratković, *Baba Jaga je snijela roman*, u: Treća – 11, 2009., 1 ; str. 107-109., 2009.
3. Andrea Ryznar, *Lutanja kroz imaginarno i diskurzivne strategije presvlačenja jednog žanra* (Dubravka Ugrešić, *Baba Jaga je snijela jaje*), u: Dani Hvarškoga kazališta, Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu – 36, 2010.
4. Dubravka Ugrešić, *Baba Jaga je snijela Jaje*, Biblioteka Mitovi, Zagreb, 2008.
5. Philip Wilkinson, *Mitovi i legende :slikovni vodič kroz njihovo podrijetlo i značenje*, Profil, Zagreb, 2012 .

Mrežni izvori:

1. Gordan Duhaček, *Baba Jaga je snijela jaje – Dubravka Ugrešić*
<http://www.dnevnikulturni.info/recenzije/knjizevnost/1679/baba_jaga_je_snijela_jaje_-_dubravka_ugresic/> (6. listopada 2013.)
2. Andreas Johns, *Baba Yaga : the ambiguous mother and witch of the Russian folktale*, New York, Peter Lang, 2004. (21.listopada 2013.)
3. Tzvetomila Pauly, *Postmoderno recikliranje fantazama u romanu Dubravke Ugrešić **Baba Jaga snijela jaje***,
<<http://philologicalstudies.org/dokumenti/2009/vol2/2/35.pdf>> (14. listopada 2013.)
4. Jagna Pogačnik, *Dubravka Ugrešić: Baba Jaga je snijela jaje*, Zagreb, 2008.
<<http://www.mvinfo.hr/izdvojeno-kritike-opsirnije.php?ppar=2421>> (16. listopada 2013.)
5. Jelena Svirčić, *Baba Jaga je snijela jaje*, Zagreb, 2008. < <http://www.halter.org/vijesti/kultura/baba-jaga-je-snijela-jaje#hot>> (6. listopada 2013.)